

ҒАФУР ҒУЛОМ

ЕДГОР

Ёзнинг қизиқ кунлари. Эгнимда елвагайгина, кўксий очиқ, ёқасига пилта отган сурп яктак. Бошимда чувт дўппи, белимда шоҳи қийиқ, оёгимда нимпошна хром этик. Узун, тор боғкўчаларнинг бирида кетмоқдаман. Зериктирувчи тупроқли кўча жимжит. Дарахтларнинг сояси ўз атрофидан бир қадам нарига силжимамай тиқ туради. Баланд-баланд сўқир пахса деворлар оша, кўча томонга шафтоли, олҳирот, баъзан аймақи тоғузумлар осилиб тушган. Ҳар ўн-ўн беш қадамда кўчани чўрт кесиб — бир томондаги қўрғончадан чиқиб, иккинчи томондаги қўрғончанинг пахсаси тагига кириб кетаётган кўприксиз майда ариқлар учрайди. Пашша учмаган тилсиз кўчадан кетиб бормоқдаман. Ворадиган ерим ҳали узоқ. Майда яллалар куйлаб кўраман. Бироқ, ашуланинг айрим бандлари ҳавонинг иссиқлигида эриб кетгандай авжсиз, лаззатсиз.

Кўчанинг иккинчи бошида паранжили бир хотин кўринди. У менга қараб келади. Юзи очиқ, чачвонини дасталаб ушлаб олган, гўё елпигичдай тебраниб, ўйнаб келади. У рўбарўсида йигит келаётганидан ҳайиқмайди. Лобар, бепарво. Мен ҳам жимжит кўчада ёлғиз бормоқдаман. Бир-икки оғиз гап билан тегишмоқчи, боятдан буён бўлган зерикувнинг ҳордигини чиқармоқчи бўламан. Паранжили хотин менга яқинлашиб келмоқда... Бетма-бет йўлиқиб ўтишга ўн қадам ҳам қолмаган. Мен ундан кўзимни узмай бормоқдаман. У ҳам шундай.

Ана — унинг қип-қизил ва кичик лабларида мени ҳалигача мафтун қилган биринчи ярим табассумнинг ёввойи излари. У сипоҳгарчилик билан кулгисини яширмоқчи бўлди. Лекин лабда яширинган кулги энди қора кўзларда ўйноқлайди. Кун иссиғидан анор юзлари бўртганиб кетган. Бахт йўлларидай оқ ва кенг мангалайда марварид доналаридай майда тер.

Яқинлашдик, яна бир секунд, мен унга, у менга йўл

ТОШКЕНТ
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1983

беради. Ҳар икковимиз ўз йўлимизга кетаверамиз. Йўқ, бу шундай бўлмади. У тўхтади. Бир нафас менинг бошдан-оёғимгача кузатиб чиқди.

— Тўхтанг, мулла ака.

Унинг овози чертилган жонон косадай жаранглар эди.

— Хизмат, жоним!..

— Бировга ҳеч холис хизмат қилиб ўрганганмисиз?

— Йигит кишининг кучи ҳалол. Ҳалигача холисан бошқа хизмат қилган эмасмиз. Бутун меҳнатимиз далага кетган. Агар хизматингизга муносиб бўлсам, кўзим устига.

— Бўлмаса бирор овлоқроқ жой топингиз, хизматимни айтаман.

Шу кўчанинг сал нарироғида бўйра-палоссиз бир кичик хонақоҳ, бир пешайвон, ариқ ўтган кичик саҳнга эга бир боғ мачити бор эди. Мачит жума кунидан бошқа ҳафтанинг олти кунда кўчиб кетган ҳовлидай бўш бўлар эди. Олдинма-кетин якка табақа эшигидан кириб бордик...

Қиз бориб айвон даҳанасига ўтирди. Мен унинг рўбарўсида — ариқ лабига чўнқайдим... Қиз мармардай билакларигача шимариб қўйилган кўйлак енглари орасидан кичик шоҳи рўмолчасини олиб, бурун учлари, дудоқ устларига қўнган шабнамдай тоза терларни арта бошлади. Рўмолчадан сувга ивитилган қалампирмунчоқнинг ҳиди бурқиб кетди. Мачит бино бўлгандан буён бу ерга муҳаббат ва балоғат ҳиди биринчи марта тарқалган бўлса керак. Қиз қошларини чимириб, мени бир марта текшириб, кузатиб чиқди...

— Уйланганмисиз?

— Йўқ.

— Жуда яхши, бўлмасам мени олмайсизми?

Тўсатдан бўлган бу ногаҳон таклифдан жуда шошиб қолдим.

— Хизматингиз шумиди?

Қиз қаҳқаҳа солиб кулиб юборди...

— Ростдан ҳам, бировга холис хизмат қилиб ўрганганман денг?

— Агар буюрсангиз, қил билан фил боғлашга, тирноқ билан тоғ қўпоришга гайёрман.

— Бўлмасам,— деди-да қиз, яна ўйланиб қолди,— майли, ҳаммасини айтаман. Диққат билан қулоқ солингиз.

Ешлик китобининг зарҳал саҳифаларида юрак тешишлари қайд қилинган бу сатрларни умрдай майда тўлқинлар билан оқиб бораётган ариқчага термилиб тингладим. Гўё баракати кетмаган субҳда «Алф лайла ва лайлата»нинг Шаҳризод афсоналарини сўйлар эди.

— Ота-онам эски одамлар. Булар олдида ишқнинг пуч ёнғоқча қадри йўқ. Ўз раъйлари билан мени эрга бердилар. Эримнинг тайинли касби йўқ; яширинча майда савдогар. Бир йилдан ортди, унинг занжиридаман. Қайгули кечаларни ғам тонгларига улайман. У бепарво. Унинг учун муҳаббат ёстиқдан бошқа нарса эмас. Менинг бўлса, у билан бир минут яшагим келмайди. Ажрашмоқчи бўламан. Яхши биласизки, оила эскича бўлганидан кейин, қиз ажратиб олиш жуда катта иснод. Эрим ҳам ажралишимга тиш-тирноғи билан қарши. Ваъзида ўлгунча ичиб келади-да, мени уради. Шунда: «Агар мендан зериккан бўлсангиз қўйиб юборинг», десам: «Сени занжирларда сочингни оқартириб юбораман», дейди. Мен ҳали ёшман. Ўз тенгқурларим сингари ўйнагим, кулгим келади. Бундан бир ҳафта бурун яна ҳар галги жанжаллардан биттаси бўлди. Бу гал дазмол босилмаган шим баҳонаси билан етти отамнинг гўрига гишт қалаб ҳақорат қилди, урди. Бу галгиси жуда ҳам жонимдан ўтиб кетди. Бошимни олиб бирор ерга қочмоқчи ҳам бўлиб қолдим...— деди жувон, кўзларига филт-филт ёш олиб.

Ичимда: «Оббо! Энди мени олиб қочинг», деса, қаерга олиб бораман, деган мужмал хаёл билан сўрадим:

— Хўш, энди нима қилмоқчи бўласиз?

Жувон яна бир марта мачит саҳнида қалампирмунчоқ ҳиди бурқитиб, рўмолчасини ёзди. Жингала киприкларига илиниб қолган ёш доналарини артди. Ярим ўксик оҳанг билан: «Бир неча кундан бери пойлаб юриб, эримнинг паспортини ўғирлаб чиқдим. Мана шуни олиб бирор соатга менинг эрим бўлиб турасиз»,— деди.

— Яъни, қандай? Менинг бу ерда хизматим нимадан иборат бўлади?

Жувоннинг юзидаги қайгулар ўрнини ярим алдовчи муғамбир табассум эгаллади:

— Гўё менинг эрим бўласизу ЗАГСга бориб, мени талоқ қўясиз...

Жуда алланечук бўлиб кетдим. Ҳалигина тўлқинлари билан овунтирган ариқча терс оқётгандай бўлди.

Сувга ивитилган қалампирмунчоқнинг ҳиди — саримсоқ каби меъдага теккандай бўлди. Калакаланиб қолдим.

— Бу қандай мумкин?

Жувон менинг бу шубҳамни ўз латофати билан енгмоқчи, бу иккиланувни такаббур кулгилари билан сеҳрламоқчи бўлар эди. Унинг энди мендан ҳеч кўз олмай тикилиб туришидан, гўё «мен сени енга оламан!» дегандай маъно англашилар эди.

— Юрагингиз дов бермаяптими, йигитча? Дўппи, қийиқ — савлат денг-чи бўлмаса...

— Юрак-ку, дов беришга беради-я, ҳали олганимча йўқ, дарров қўяманми?! Бу иш туғилмаган бузоққа қоғиқ чопишга ўхшайди.

Жувон шарақлаб кулиб юборди. Бу кулгидан ҳалигача мачит томининг тарновида кукулашиб турган икки мусича чўчиб учиб кетди.

— Майли, сизники шунақа тескарисидан бўлсин. Аввал қоғиқ чопамиз, кейин бузоқ топамиз. Аввал талоқ, кейин никоҳ қиламиз.

— Қайдам?

Жувон бирдан ўзини тундликка олди. Сўзидаги ҳалигача бўлган меҳрибонликни шиддат қоплади.

Пушаймон оҳанги билан:

— Эсиз, эсиз йигитлик. Зап одамидан холис хизмат сўраган эканман-ку, бўлди-ей, эсизгина сирларим. Келинг, ҳали ҳам бўлса паранжини тўнга айирбош қиламиз, — деди.

Бу гапдан кейин мен анча пук бериб қолдим. Олдин берган ваъдамдан айнишни йигитлик номига ор деб билдим. Мени у ҳақиқатан енгган эди.

— Хўш, энди нима қил дейсиз?..

Унинг кўзлари ғалабадан порлар эди.

— Шу лапашангизингиз бўлса, ҳали мени ЗАГСда ҳам шармандамни чиқарадиган кўринасиз. Ҳа, майли, таваккал-да, яхшилаб қулоқ солинг. Шу паспортни ёнга солиб қўйинг. ЗАГСга бирга борамиз. Эшикдан мен сизни, сиз мени койиб кирамиз. Сиз: «Қўйганим-қўйган», дейсиз, мен: «Чиққаним-чиққан», дейман. Агар ЗАГСдагилар яраштирмоқчи бўлсалар, насиҳат қилса-лар бўш келмаймиз. Бир гапда туриб оласиз... Мен сизни қаргайман, сўкаман, хафа бўлмайсиз. Сиз ҳам бир-икки марта сўкишингиз мумкин... Ишқилиб, талоқ паттани қўлимга олиб берсангиз бас...

Шундай қилиб, жувон тушмагур, илоннинг ёғини

ялагандай бидирлаб, мени авради, бош-кўзимни айлантирди. Икковлашиб ЗАГСга қараб кетдик.

Ярим соатлардан кейин бир-биримизни куракда турмайдиган ҳақоратлар билан сўкиб ЗАГСнинг тор идорасини бошга кўтариб, шовқинлашмоқда эдик. У мени «чайқовчи», дейди. Мен уни «тантик, сатанг», дейман, ЗАГСдагилар ҳар икковимизни босиб қўймоқчи, иложи бўлса битишувчилик билан яраштириб қўймоқчи бўладилар. Мен бўй бермайман. У маҳмадоналик қилади. Хулласи, ЗАГСдагилар ҳам тангликда қолдилар. Тезроқ бизнинг талоқ паттамизни бериб, жанжалдан бошларини қутултирмоқчи бўлдилар. Унчалик қийин-қистовга олиб, суриштириб ўтирмадилар ҳам. Паспортимни олиб, патта ёза бошладилар.

Ана энди маркаси ҳам ёпиштирилди. Копияси кўчирилди. Бир нусха унга, бир нусха менга бердилар.

Харажат пулини тўлаб туриб, бир хўрсиниб қўйдим:

— Худоё шукур, — дедим, — шундай лаззатсиз умрдан қутулдим! Энди ҳеч уйланмаганим бўлсин-а.

Жувон ҳам паттани олиб туриб:

— Уҳ, — деб қўйди, — ёруғлик жаҳонга чиқадиган кунлар ҳам бор экан-а. Эр шу бўладиган бўлса, қора ер бўлсин...

ЗАГСдагилар бизнинг гапимизга ачиниш аралаш совуққонлик билан қарадилар.

Ҳеч ким бирор сўз демади.

Ишни битириб, бир-биримизга тўрсайишиб, кўчага чиқдик. Кўчада у менга ёндошиб, бир ўймалаб қўйди:

— Раҳмат. Мен ўйлагандан ҳам юқори қув бола экансиз. Лекин ҳали ишимиз сал чалароқ бўлганга ўхшайди. Агар сизга бу ёғи малол келмаса, ўн минут мени ЗАГС эшигида кутинг. Мен ҳозир қайтиб келаман. Бир бўлган иш — пухта бўлсин. Ҳа, дарвоқе, паспортни менга беринг. Энди керак бўлмас.

Мен лакалов, гўлгина банда, лаққа учдим:

— Хўп, фақат тезроқ келинг.

Жувон трамвайга тушиб кетди. Мен кутиб қолдим. Ҳақиқатан, айтганидан ҳам тез келди. Лекин қўлтигида — паранжи остида бир нима бордай кўринар эди.

— Юринг, — деди у, — ЗАГСга кириб, ўша қолган чаласини битказамиз.

Кирдик. Яна ўша талоқ столига яқинлашдик.

Жувон қўлтигидаги тугунчани олди. Кўзларим қосасидан чиқиб кетгудай бўлди. У оппоқ қилиб йўрғак-

ланган, маза қилиб, ҳамма ишдан бепарво эмизик эмиб ётган ёш бола — янги туғилган чақалоқ эди.

Мен савол кўзи билан унга қарадим. У, худо урган ўжар, дағдаға билан ЗАГС рўйхатчисига қараб:

— Мана, қўйишга қўйгандан кейин, боласини ҳам боқиб олсин. Ёш умримни бола боқиб хазон қилмайман. Керак бўлса ўзи боқсин. Итдан бўлган қурбонликка ярамас! — деди-да, болани менга тутқизиб, жаҳду жад билан кўчага чиқиб кетди. Мен болани кўтарганча агарайиб қолдим. Нима қилиш керак? Агар: «Ҳой биродарлар, бу хотин менинг хотиним эмас. Мен ёлланиб уни қўйдим, боланинг ҳам ҳали қиз-ўғиллигини билмайман», десам, балога қоламан. Балки жиноий масъулияга тортарлар. Гарансиб қолдим. Йиғлаундай бўлиб:

— Ахир, мен энди қандоқ қиламан? Буни қаерга олиб бораман? — дедим-да, ўз гапимдан ўзим чўчиб кетдим. ЗАГСдагилар менга ҳақоратли назар билан қарадилар, ичларидан биттаси жеркиб:

— Шундай ёш хотиннинг умрига зомин бўлганингдан кейин жабрини ҳам торт-да. Ўз гуноҳинг, ука, — деб пичинг отиб қўйди.

Яна бириси юпатгандай бўлди:

— Хафа бўлманг, эмизикдаги болани қонун онасига буюради. Иннайкейин, хотинингиз сал таптидан тушсин, бари бир, оналик муҳаббати қўймайди, болани сиздан олиб кетади.

Жуда шалвираб тушган эдим. Оёқларимга ҳам ишонмай, судралиб қадам ташлардим. Уша кунни узун, кенг, серқатнов шаҳар кўчасида бола кўтариб, тентираб юрганимни кўп киши кўрган эди. Кўчанинг у бошидан бу бошига бир неча марта бориб келдим. Худди бирор нимасини йўқотган кишилардай, интизор, ҳушим кетган эди. Ора-сира чақалоққа қараб қўяман. Йўрғаги юзини яширган бўлса, нафас олишга қийналмасин деб, қия қилиб очиб қўяман. Чақалоқ майда-майда чиройли нафас олиб ётади. Эмизиги оғзидан тушиб кетган. Ҳалигина эмган, сўнгги она сутларининг лаззатини тамшаниб қўяди. Ана, у кичкина, қора мунчоқдай кўзларини очди. Қорачиқлар беқарор, бир нуқтада тўхталиб турмайди. Оппоқ момиқдай юзларда ғивир-шивир ижирганиш бошланди. Қорни очдимикин ё таги ҳўл бўлиб қолдим — йиғлай бошлади.

Энди нима қиламан? Ахир, бола улғайиб, ота-онасини топиб олгунча, очдан-оч кўчада кўтариб юриш

мумкин эмас-ку! Бирор ошиғич чора топиш керак. Чақалоқнинг йиғиси мени тезроқ бир қарорга келишга чақиради. Онасининг қилган бевафолиги орқасида тормор бўлган йигитлик заптани қайта бошдан тикладим. Бўлар иш бўлди. Энди қандай бўлса ҳам болани қўтариб қолиш керак. Ахир, бу гўдакда нима айб? Айб ота-онасида. Эс-ҳушимни йиғиштириб олдим. Қатъий қарорга келдим. Болани қучоқлаб трамвайга тушдим. Уйга қараб кетмоқдаман.

Бола трамвайда ўзини жуда нотинч тутди. Узликиб-узликиб йиғлайди. Искаб-искаб, она бағрини қидиради. Кўксимга босаман. Лекин менда у қидирган ҳид йўқ. Яна йиғлайди. Йўловчилар безовта бўла бошладилар. Мен хижолат чекаман. Ораларидан биттаси:

— Сгайни, болани онасига беринг, жиндак эмизиб берсин, — дейди.

— Онаси йўқ, — дейман. Яна биттаси гудунглаб:

— Онасини уйда қолдириб, ёш болани кўчада кездиринг жуда бемаънилиқ-да, — дейди.

— Онаси бегоб эди, болани торттиргани олиб борган эдим, — деб чучмал жавоб бераман.

Трамвай жамоатчилигидаи сермулоҳаза халқ камдан-кам бўлади. Биттаси олиб-биттаси қўйиб, ёш бола тўғрисида гап отадилар. Баъзилари мени аҳмоққа чиқариб қўйган, баъзилари танг аҳволимдан ачингандай бўлади. Ёнимда ўтирган биттаси зарда билан ўрнидан ҳам туриб кетди. Мен билан чақалоқ бу тарафда қолиб икки киши жанжаллашиб ҳам кетди. Биттаси: «Ёш боланинг йиғлагани яхши, кўзи қора бўлади», — деса, иккинчиси: «Йўқ, йиғламагани яхши, кўп йиғласа, кўзига оқ тушади», — дейди. Сўкинишишгача бориб етганда, биз — янги ота-бола трамвайдан тушиб қолдик.

Мен эшикдан кириб борганимда ошхона билан айвоннинг усгунига арқон тортилиб, укаларимнинг каттакичик кўйлак-иштонлари ёйилган, кампир тоғора устида ўтирар эди. Кампир қўлимда бола билан кириб келганимни кўриб, «ҳойнаҳой, опа-сингилларини етаклаб келаётган бўлса керак», деб ўйлади шекилли:

— Тагин меҳмон бошлаб келдингми, ким келяпти. Саврим, Раҳбарми ё акангнинг болаларини етаклаб келяпсанми? Узинг ҳам, болам, худо урган кўли очиб, меҳмондўстсан-да, мунча ака-ука, эгачи-сингилларингга меҳрибон бўлмасанг, бу кун ҳам укаларингнинг кира чала қоладиган бўлди-да, — деди.

Эндигина сал овунган чақалоқ яна йиғи бошлади.

Кампир тоғора бошида туриб, чақалоқни овутмоқчи бўлди.

— Нинни, ниннигина неварагинамдан ўргулай, йиғламасин-йиғламасин, мана ҳозир бувингиз қўлини артади, дўндиққинам, ўзим бағригинамга босаман!

Кампир кўпикли қўлларини тоғорага силкиб, ўридан турди-да, «набира»ни қўлимдан олди. Менга қараб:

— Ҳой болам, намунча қовоғингдан қор ёғилиб турипти, айта қолсанг-чи, ким келяпти? — деди.

Индамадим.

Кампир ўз умрида ўнлаб бола ўстирган оналарга хос меҳр-муҳаббат билан болани бағрига босарди, оила севгиси унинг асл касбига айланиб кетган. У ҳар замон-ҳар замон:

— Болам, куч деган ё суякдан, ё гўштдан бўлар экан. Худоё шукур, меники суякда экан, гўштдан бўлганида эди, шу олти болани ўстириш осонмиди, онанг ўргулсин, — деб қўярди. Мен бу содда гапдан ҳеч нима англамасдим.

Эй, мени бағринг билан парвариш қилган она, эй, менга борлигингни берган она, эй, менинг тарбиям учун кўз юммасдан хулкарлар кўзларингга чўккан она! Эй, қора кечаларнинг зулмати бахтига чўккан она, эй, ёруғ кунларнинг саодати келажагингга қўнган она! Дунёда онадан ортиқ ким меҳрибон? Ҳалигача бешик тепасида куйлаган аллаларингга баравар шеър ёза олмадим, Ҳалигача мендан чиққан кичик иситма учун тортган қайғуларингга тенг қайғу ҳис қилолмадим.

Онам чақалоқни бирорта эгачи-синглимнинг ёки акамнинг боласи деб ўйлаган экан. Бечоранинг ҳозир олтмиш икки ёши бор. Унинг умрлари аллақайси менга қоронғи ўтмиш йилларнинг шох-бутоқларида олма терган қизларнинг этакларидай илиниб қолган. Унинг кўз нурлари биз олти боланинг кўзларига термилавериб тақсимланган. У чақалоқни дарров таниёлмади. Ўз тили билан айтганда, «пири бадавлат» бўлган онам, бу чақалоқни бирорта набирам бўлса керак, деб ўйлаган.

— Ойи, — дедим, — шу боланинг чакагини ўчириб, онаси ҳали-бери келмайди.

Кампир мени койиб кетди:

— Тиниб-тинчимайсан-да, ўғлим, сенинг болажонлигинг тинкамни ҳам қурипти. Нега эмадиган болани онасидан ажратиб олиб келасан, мен энди бунга нима бераман, эгачинг тушмагур ҳам ўлгунча бепарво, бола-

нинг қадрини билмайди. «Омон бўлсанг пишарсан, бу таптингдан тушарсан», улар ҳам ёшликнинг таху тақосини йиғиштиргандан кейин, зора боланинг қадрига етса, «онанинг кўнгли болада — боланинг кўнгли далада».

Чақалоқ тинмай йиғлаб турар эди. Кампир мени ҳам, ювиб турган кирини ҳам унутиб юборди. Болани қўлига олиб, турли ҳаракатлар билан уни тебратиб овутмоқчи бўлар эди. Бола очиққан эди. Уни овқатсиз, хушмуомала билангина юпатиш анча машаққат эди.

— Оҳ, ёшлар, ёшлар, — дер эди кампир.

Болани менга бериб, ўзи ирвити қутисини очди. Ундан бир-иккита ғалвирак бодом олиб янчди. Уни қайноқ сувга ивитгандан кейин, дока рўмолга ўраб, болага шимдира бошлади.

Тасодифан ўша кезларда акамнинг хотини ҳамда кичик синглим туққан бўлиб, кампир бу чақалоқнинг қайси бирисиники эканлигини билмас эди. Бола бир оз тинчлади. Бир оз туриб яна йиғлади. Орада бир-икки соат вақт ўтиб қолишига қарамасдан кампир кутган «меҳмон»дан дарак йўқ эди. Кампир мени койиб бошлади:

— Тусингни ел емасин, ўғлим, ҳой сен қанақа бола чиқдинг? Нега ахир бу ёшгина гўдакни онасидан ажратиб, тентиратиб юрибсан?

— Ойи, — дедим, — ростини айтайми, бу боланинг онаси йўқ. Кутганингиз билан келмайди ҳам. Бу — менинг болам!

— А?.. — деди кампир. — Нима деяпсан, бемаъний! Қандай қилиб бу сенинг боланг бўлади?!

— Киши қаригандан кейин эзма бўлиб қолар экан-да, менинг болам дегандан кейин менинг болам. Суриштириб нима қиласиз, боқаверинг!

— Ҳой, сен бола, нима деяпсан? Синни солим шу ерга келганда, келиб-келиб энди сенга майна бўлиб қолдимми, болам? Ахир, бу кимнинг боласи ўзи?

Кампирга бир оз баланд келиш керак эди:

— Менинг болам дедим-ку, тамом! Менинг болам, шуни боқасиз. Мени, ака-укаларимни қандай тарбия қилган бўлсангиз, буни ҳам шундай тарбия қилиб ўстирасиз, бошқа гап йўқ.

Кампир аввал ишонмади. Кейин юзимдаги жиддийликни кўриб, гапларнинг мазмунига бир оз тушуниб олгандай бўлди. Ўзини тиёлмасдан, ҳўнг-ҳўнг йиғлай бошлади.

— Ахир,— деди кампир,— мен энди қандай қиламан? Етти номусимни ерга букдинг, жувормак! Мен сени ким кўрганга мақтаб, орқангдан кўрпача солдириб юрган бўлсам, аммангнинг қизига совчи юбориб унаштириб қўйган бўлсам, сен жувормак охир чоғ уйимга онасининг тайини йўқ болани кўтариб келсанг. Мен бу хўрликка қандай чидайман? Дўстим бор, душманим бор, маҳалла-кўй, гузарим бор, қариган чоғимда кенжагинамнинг хотини менга пуштипаноҳ, қўл-оёқ бўлармикан, деган эдим. Худоё, сени отангнинг арвоҳига солдим.

— Ҳадеб, об-дида қилаверманг, ойи, мен ҳам сизни хурсанд қиламан, деб юрган эдим-ку, лекин онаси шу болани тугди-ю, ўлди-да... Бўлмасам келин десангиз арзигундай келин эди.

— Ахир, кимни олган эдинг? Кимнинг фарзанди эди? Боланинг онаси ўлган бўлса, азасига борай, уйи қаерда?

Чақалоқ яна йиғлаб қолди. Кампир мен билан па-чакилашиб ўтирса, «набира»гина оч қоладиган, кўз ёшларини даканасининг учига артиб, чақалоқнинг ёнига борди. Уни йўргагидан ечди:

— Волагинамнинг таги ҳам бўкиб кетибди.

Ўрчимдан турдим, секин кўзимнинг қирини ташлаб қарардим. Волиш пар ёстиқдай момикқина оқ баданли, тўла, ўғил бола экан.

Шу фурсатдан бошлаб менинг юрагимда ғазаб билан муҳаббатнинг, ўч билан ишқнинг кураши бошланди.

Гувоҳ бўлинг, ўртоқлар, шу — менинг ўғлим бўлади!

Аввалги бир неча кун кампир болага унчалик меҳрибонлик кўрсатмади. Укаларимнинг сут станциясидан ҳар кун келтирадиган сутини ҳам жуда ишончсизлик билан болага бериб юрди. Лекин кундан-кун болага бўлган меҳр-муҳаббати ошиб борганлиги сезилар эди. Унингч қунларга борганда йиғлаб ётган болани кўриб, укаларимни койиётганлигини эшитиб қолдим:

«Ҳой, Қумри, ахир укангга қарасанг-чи, ичаги узилиб кетди-ку! Нонимни ёпиб олгунимча овутиб тургин. Мен ҳозир бориб оламан».

Еинки: «Абдуғани, тура қол, оппоқ ўғлим, вақтди-роқ бориб, укангнинг сутини олиб келиб бермасанг, кун қизиб кетса, олиб келгунча айниб қолади», — дээр эди. Кампирнинг бу гаплари болага унинг муҳаббатининг

ошиб бораётганлигини равшан кўрсатиб турар эди. Де-мак, мен тинчлансам бўлади. Боланинг тарбияси таъминланди. Ҳарчанд кампир ҳалигача норғул-норғул азамат болалардан олтитасини ўстирган бўлса ҳам, унинг тарбияси бир оз эскича. Лекин нима қилиш мумкин? Бошқа хил тарбия беришга мен сингари дунё кўрмаган, бўйдоқ йигитнинг чораси йўқ. «Болалик уйда ғийбат йўқ», дегандай, ўғлим келгандан буён уйимиздан анчагина эрмак топилиб қолди. Укаларим мактабдан келгандан кейин ўйнайдиган нарсалари чақалоқ. Ўзим ҳам ишдан қайтгандан кейин чақалоқни қўлимга олиб, ҳамдек овутирган бўламан. «Нинни-нинни» деб қўяман, «кулиб беринг», дейман.

Шунчалик ўзимиздан тиниб-тинчиб қолганимизга қарамасдан, мен бу чақалоқ тўғрисида анчагина гап сўз бўлиб олдим. Анча таъна-маломатлар эшитдим. Аммам қизини менга бермайдиган бўлибди:

— Бо, худо кўтарсин унақа йигитни, — дээр эмиш, — ким кўрган билан юриб, бола кўтариб келадиган бе-бошвоққа берадиган қизим йўқ. Менинг қизим ҳали очилмаган гул, моҳпора, — дээр эмиш.

Маҳалла-кўй, гузардаги ким кўрган мени масхара қилиб:

— Ҳа, фарзанд катта бўлиб ётибдими? — деб сўраб қўйишади. Мен ҳам жуда ўжарлик билан қарайман-да!

— Шукур, — деб ўтавераман.

Акам-ку орқаворатдан:

— Бўлди, — дээр эмиш, — мен билан борди-келди қилмасин. Унақа укам йўқ! — деб юрган эмиш.

Опам бўлса кампирни койир эмиш. «Қариган чоғингизда, — дээр эмиш, — сизга нима зарур: боласини қўлига тутқизинг, хоҳлаган жойига олиб бориб боқтирсин, худо кўтарсин, «етим қўзи асрасанг, оғзи-бурнинг мой этар, етим ўғлон асрасанг, оғзи-бурнинг қон этар» дегандек, ҳали бу ўлимтик катта бўлиб, сизга бозордан бир чаким нос олиб келиб берди-ю, биров кўрмай қолди», — дээр эмиш.

Хулласи, қариндош-уруғ, маҳалла, таниш-билишлардан туртки саявериб хит бўлиб кетдим, номим ёмонликка ёйилди, ким кўрган таъна қилиб таъсир беради.

Шу кезларда менинг жонимга бир тасодиф ора кирди. Ёшим йигирма иккида бўлгани учун ҳарбий хизматга чақириқ бўлиб, маҳалла комиссияси Ҳарбий комиссариатнинг повесткасини топширди. Бу нараса менга жуда ёқиб тушди. Оғзим қулоғимда. Елиб-югу-

риб бориб доктордан ўтдим. Бутун аъзойи баданим пўлатдан қуйгандай соғ-саломат бўлгани учун биринчи даражада яроқли бўлиб қабул қилиндим. Босар-тусаримни билмай хурсандман. Доктор мени кавалерия ҳам пехотага ярайди деб ёзди. Ҳарбий комиссариат мени пехота қаторида Ашхободга юборадиган бўлди.

Бу иш кампирга маълум бўлгандан кейин жиндаккина кўз ёш қилиб олди. Мен Ашхободга кетгунимча қолган икки-уч кун ичида, уйда жуда сийланиб яшадим. Ҳалигача жирканиб, хор тутилган ўғлимга ҳам ҳеч ким шамолни раво кўрмай, дийдасининг устида сақлаб, ҳурмат қиладиган бўлиб қолди.

Чақалоқ келгандан буён унга тайинли бир исм қўйилмаган эди. Менга ҳурматан кампир унга «Едгорвой, Едгорвой» деб исм қўя бошлади. Кампирдан:

— Ойи, Едгорвойнингиз нимаси, қаёқдаги қолиб кетган эски от-ку, — деб сўрасам, кампир ўпкасини тутиб ололмай:

— Оҳ, онагинанг ўргилсин, болам, сен энди оаллотга кетаётибсан, худоё худовандо, ёмон кўздан сақласин... худо душманингни хор зор қилсин. Ишқилиб, ўққа учиб кетмагин. Уртоқларинг билан енгинглару, енгилманглар. Мен ўғлингнинг отини эҳтиёт шартдан Едгор қўйдим. Сендан қоладиган туёққина. Яхши ҳам шу бола дунёга келиб қолган экан, сени кўргандек бўлиб юраман, ҳидинг димоғимдан кетмайди, — деб йиғлар эди.

Кампирнинг гаплари менга кулги туюлса ҳам, ҳурмат юзасидан ҳам болага яхши парваридиш қилиш зарурлиги важдан, бир нима демасдан, унга тасалли берар эдим.

Шундай қилиб, ҳалигача юрак тепишлар билан кутган сеvimли янги оламга — Қизил қўшин қучоғига қараб жўнаб кетдим.

* * *

Мен, ўзим қатори чақирилган тенгқур йигитлар билан Ашхободга жўнадим. Ҳарбий хизматга чақирилганимда саводли, ҳисобдан тўрт амалнигина биладиган оддий бир йигитча, яна тўғриси, олди очиқ яқтак қийган ялла бедард ўспирин эдим.

Бизни қабул қилиб олдилар. Уйдан кийиб келган ҳалиги кийим-бошларим аллақачон ҳарбий форма би-

лан айирбош қилинган. Бу кийим-бошларга бир неча кунлар кўниколмай юрдим.

Ҳарбий таълимларни жуда жон-дил билан ўрганаётганим, ҳам ҳарбий хизматларга жуда иштиёқ билан бўйин эгганим, берилган яроқларни озода тутишим, ётоқларимнинг тартибли туриши — ҳаммасини кўрган ўртоқ командир ҳар замонда мени эркалаб:

— Шундай бўлиш керак, сиз яхши аскар бўласиз, — деб қўяди.

Умумий ҳарбий таълимдан ташқари, кечқурун ҳар ким ўз кучига қараб группаларга ажратилган — ўқиймиз. Муаллимлар мендан жуда хурсанд.

Аҳён-аҳёнда ҳовлидан — кампирдан хат келиб қолади. Унда ёзиладиган гаплар, албатта, маълум: «Сени соғиндик, ҳеч бандани ота-онасиз қилмасин экан. Едгорингнинг ҳам тили чиқиб қолди «дада-дада» ни оғзидан қўймайди. Юракларим эзилиб кетади», — мана шунга ўхшаган гаплар. Мен ҳам хат ёзиб қўяман. Отпуска олсам, бориб кўриб келишни ваъда қиламан. Шундай қилиб, умр ўтиб туради... Кундан-кун жуссам тўлишиб бормоқда, рангим қип-қизил, бақувватлашиб кетганман, хурсандман, теварак-атрофим ошна-оғайнилар билан тўлиб ётади. Зеркиш деган нарсани билмайман. Бизнинг полкда турли миллатдаги йигитлар бор, қозоқ дейсизми, ўзбек дейсизми, татар дейсизми, тожик, туркман дейсизми — ҳаммаси билан иноқман. Ҳаммасини ҳам қўяверинг, сўнги олти ой ичида жуда ҳам қаттиқ ҳавас билан рус тилини анча ўрганиб олдим, ҳовлига юбориладиган хатларнинг адресини ўзим ёзаман. Яқинда бутун ҳарбий кийим-бош билан сурат олдирдим, шу суратимни конвертга солиб кампирга юбордим. Орадан бир неча вақт ўтгандан кейин акамдан хат келди. Кампир суратни қўлидан қўймас эмиш. Бутун қўни-қўшниларга суратимни кўрсатиб чиққан эмиш. «Худоё шукур, — деяр эмиш, — шу тентаккина ўғлимга ҳам ақл кириб, ҳукуматнинг саллотбошиси бўлиб кетган», деяр эмиш. Қувончлари оламга сигмас эмиш.

Бир йилдан кейин кампирни касал деб эшитдим. Ариза бериб, ўн кунлик отпуска олдим. Уртоқлар билан хайрлашиб кампирни кўриб келмоқчи бўлдим. Мен келган куни ҳовлида тўй бўлиб кетди.

Мен билан аразлашиб қолган акам, опаларим, келинойим ҳам келган. Уғлим бўлса алпон-талпон юрадиган, бақалоқ, оппоқ бола бўлиб қолибди. Тиззамдан

тушмайди, мен ҳам қўлимдан қўймайман. Кўчага чиққанда ҳам кўтариб чиқаман. Аввалгидай, мени: «Ҳа, куёв, ўғилча катта бўлиб юрибдими?» — деб мазах қилишмайди.

Аммам ҳам кўргани келди. Кетар олдида кампирни ҳоли топиб: «Тақдирни бузиб бўлармиди, йигит деган не қўйларга тушмайди. Тентаккинанинг савлатлик-кина йўғит бўлиб қайтипти-я саллотликдан. Кунига денг, айланай эгачи, совчилар эшигимнинг турмини бузади. Ҳаммасига ҳам «йўқ, айланайлар, ҳали қизим ёш, ундан кейин бунинг боши боғлиқ», деб жавоб бераман. Холасининг ўғлига «бешик кетди» дейман, бунинг йигити Ашхободда саллотбоши деб мақтаниб қўяман», — дебди, даромад келтириб. Кампир буни менга оғзининг таноби қочиб, илжайиб гапирганда, мен: «Қизи ҳали ёш, шошмаса ҳам бўлади. Менга қараса мен ҳади уч-тўрт йилсиз уйлана олмайман. Ҳали ҳарбий хизматим тамом бўлгани йўқ, ундан кейин яна бир-икки йил ўқимоқчиман», — деб жавоб бердим.

Кампир ҳам:

— Ҳа, айланай болам, ҳали ҳам эртага тўй бўлсин деяётгани йўқ, айтганингдек, қизи ҳам ёш, шунчаки даромад қилиб қўйяпти-да, болам, — деди.

Тошкентда турган уч-тўрт кунда ўртоқларимни соғиниб, юрагим урар эди. Ўзимнинг сеvimли полкимни зориқиб-зориқиб соғинар эдим. Шунинг учун ҳам отпускани тамом қилмай тездан қайтиб кетдим.

Иккинчи йил — тактический ўқиш бўлсин, умумий маълумот бўлсин — жуда жиддий кетди. Мен айниқса ҳарбий билимлар билан бирликда чала қолган ўрта мактабимни битиришга уринар эдим. Ҳатто йил ўртасига бориб, бўлим командири қилиб кўтарилдим. Онамдан келган хатларнинг мазмунига қараганда, кампир ҳам энди мени «ўлимга кетган» саллот деб ўйламас эди... У: «Айланай болам, яхши ўқигин, яхши машқ қилгин, саёқ бўлмагин, ёлғизгина ўғлингни ёдингдан чиқармагин», — деб насиҳатлар қилиб ёзар эди.

Албатта, ўғлим Ёдгорни, ҳам у билан боғланган воқеаларни ҳеч қачон ёдимдан чиқармайман. Билмадим, тақдир унинг ва менинг пешонамга нималар ёзганикин?

Асосан ўйлаганда «тақдир» деган сўз кишиларни яратмайди, балки кишилар тақдирни яратади. Мен ўзимга ҳам, Ёдгорга ҳам жуда ёруғ келажак, порлоқ

тақдир яратишга ҳаракат қилмоқдаман. Бу тўғридан кампир тинч бўлиши мумкин.

Иш билан ўтган умр жуда қисқа туюлади. Эрта билан вақтли машққа чиқамиз, ортиқча, турмушга алоқасиз хаёлларни ўйлашга қўл ҳам тегмайди. Кеча билан ўзимни яна дарс тайёрлаб ўтирган ҳолда кўриб қоламан. Туриб-туриб ўзимга ишонмайман. Шу менми? Кечагина дунёнинг ишқини, завқини — сайроқи бедана, хром этик, беқасам тўн, яхши қўлбола мусалласдан иборат, деб юрган оддий чапани — шу менми? Аммо бугун менинг бутун завқим ўзгариб кетган. Менинг ишқим, муҳаббатим ўзининг мазмунини ўзгартган. Мен энди Ватанимнинг ишқи билан ёнаман. Шу Ватанимнинг ва мени тарбия қилаётган жамятнинг яхши ўғли бўлгим келади ва бўламан ҳам.

Йигирма беш ёшимнинг кўклами. Олам чаманларга бурканган, дунё лолалардан, ғунчалардан иборатга ўхшайди. Ҳамма жаҳон менга кулиб қарайди. Қўлимни пешонамга қўйиб, узоқларга қарайман, Оёқ остимда бахмалларга бурканиб ётган улуг Ватан; узоқ-узоқларда унинг бахт-саодатли қишлоқлари — шуларнинг ҳаммаси гўё менга ботирлик ишқи бахш этиб, мендан хизмат кутиб тургандай бўладилар. Йигирма беш ёшми нима деб атасам экан? Агар табиатнинг ихтиёри менинг қўлимда бўлса эди, яна бир неча йиллар шу ёшимда тўхтаб турар эдим.

Эй, мени тарбиялаб ўстирган, дунёга кулиб қарашга ўргатган, иккинчи онам бўлган Қизил қўшин, нимага менинг йигит умрим шунча қисқа қўйилди? Икки йил иккита иссиқ ўпичдай тез ўтиб кетди?

Мана, тез орада давомли отпускага ҳам чиқамиз. Лекин мен яна кўнгилли бўлиб қолмоқчиман. Ўқишлар жуда қизгин бормоқда. Кўпчилик фанлардан «аъло» даражага эга бўлсам ҳам, нима учундир... она тилидан бўшроқман. Муаллимларим мени уялгириб қўядилар... Хайр, энди бир фан учун «паст» баҳо бермаслар.

Биз билан битирувчи йигитларнинг кўплари «аъло» даражада олдилар. Командиримнинг менга меҳрибончилиги айниқса яхши. Баъзида:

— Ўртоқ командир, — дейман, — агар мумкин бўлса, мени яна кўнгиллиллар қатори ҳарбий хизматга қолдирсангиз, — дейман. У илжайиб, елкамга қоқиб, эркалаб қўяди.

— Сенинг тўғрингда менинг фикрим бошқачароқ, —

дейди, — керакли жойлар билан сўзлашиб қўйдим. Се-ни мажбурий хизматинг тугагандан кейин, албатта эн-ди истасанг, Ленинградга юбормоқчимиз. Ҳарбий ака-демия қошидаги медицина факультетига кириб ўқий-сан. Агар у ерда ҳам ўзингни шу маҳалгача тутганинг-дек фаол, жиддий, ўз вазифасини англайдиган бўлиб тута олсанг, тўрт йилда яхши ҳарбий доктор бўлиб етишасан.

Бу гапларни эшитиб, жуда ҳам қувониб кетаман. Кўз олдимда яқин бахтли келажак порлагандай бўла-ди. Уртоқ командирнинг қўлини маҳкам сиқиб, унга миннатдорчилигимни билдираман.

Ҳақиқатан ҳам, ўртоқ командир менга берган сў-зида турди. Ҳам ҳарбий таълимдан, ҳам бошқа фан-лардан «аъло» даражада имтиҳон бердим. Отпускани олдим.

Махсус комиссиядан ўтиб Академияга йўлланма ҳам олдим. Қувончим оламга сизмайди, икки йил бў-йи ака-укадай бўлиб қолган ўртоқларим билан ажра-лиш жуда қийин.

Комсомол ячейкасидан кириб карточкаларимни ол-дим. Отпускага кегувчилар учун махсус чақирилган кечада ўртоқлар билан, муаллимлар билан, бизни тар-бия қилган командирлар билан иссиқ-иссиқ кучоқлаш-дик, ўпишдик, хайрлашдик. Мен, айниқса, муаллимим бўлиш билан бирликда энг яқин биродарим бўлган ко-мандиримга сўнгги честимни бердим:

— Уртоқ командир, сизнинг шогирдингиз бутун ум-рида ўз Ватанига содиқ қолади. Уни ҳар қандай ички ва ташқи душмандан мудофаа қилишда ботир қизил аскар деб ўзини ҳис қилади. У социалистик Ватанинг, мамлакатнинг ободонлигини ва ҳурматини сақлашга постда турган рядовой аскардай доим тайёр!

Мени тарбиялаб ўстирган Қизил қўшин мендан ҳарбий доктор бўлишликни талаб қилган экан, мен тез фурсатда бу вазифани «аъло» даражада бажараман.

Тошкентда дўстларим, ўртоқларим, ака-укаларим — ҳаммалари ҳам жуда ҳурмат билан қарши олдилар.

Ёдгор бўлса яқиндагина қизамиқдан қутулиб олиб-ди, мени ташвишланмасин деб бу тўғрида ёзмаган эканлар. Ярим-ёрти тили ҳам чиқиб қолибди. Чунончи, «пешона» деб айтолмайди-да, «пешана» дейди: «р» ни ҳеч ҳам айтолмайди, «бораман» деб айтгин десам, «бояман», дейди; «патрон» деб айтгин десам «патён», дейди; «аэроплан» дегин десам, «аюпян» дейди. Кули-

шамиз. Менинг ҳарбий кийимим, юлдузлик шапкам Ёдгорни жуда қизиқтирди. Шапкамни кийиб олади-да, кўзига тушиб кетса ҳам бувисига чопиб боради.

— Буви-буви, мен дада бўлдим, — дейди.

Ишқилиб, болалик уйда ғийбат йўқ.

Менинг аскарый хизматни тамом қилиб келганимни өшитган кампир орқаворатдан тўйни тезлатиш ҳара-катига тушиб қопти. «Ёш бўлса ҳам майли, ўзи дур-кунгина, ўзим катта қилиб оларман, мен бундан ҳам ёш тушган эдим, никоҳ паттасини ола олса бас», дея-р эмиш.

Мен Ленинградга кетишимни ҳали онамга айтма-ган эдим. Бу тўғрида опамга айтдим. «Кампирга айтиб қўйинг, тўйдан илгари ногора қоқиб юрмасин. Мен ас-карый хизматдан бўшаган бўлсам ҳам, ўқишим тамом бўлган эмас. Ҳали уч-тўрт йил ўқишим бор. Уқишни тамом қилганимдан кейин бир гап бўлар, шуни тушун-тириб қўйинг», — дедим. Шу билан бу масала ҳал бўл-ди.

Ўқиш биринчи сентябрдан бошланади. Икки ярим ойлик умрни бекорга ўтказиш маслаҳат эмас эди. Тош-кент университетининг медицина факультетига бориб, янги кирувчилардан талаб қилинадиган маълумот да-ражасини билиб олдим. Ҳам шунга қараб Ленинград-га тайёрлана бошладим.

Кечки пайтлар бўлса Ёдгорни кўтариб оламан, Паркларга бориб, циркларга кирамиз. Айланма от ўйинида Ёдгорни отга миндириб айлантираман. Қувноқ, бахтли, саодатли умр жуда секин ўтиб туради. Ёдгор янги келган кунларимда бир оз тортиниб турган бўлса ҳам, кейинги кунларда жуда иноқлашиб кетди. Мен-дан бир қарич ҳам ажрагиси келмайди. Бирор соат кў-зига кўринмай қолсам: «Дадам ани?» деб жанжал қи-лар эмиш. Болани отага бунчалик ҳам ўргатиш яхши эмас. Чунки мен Ленинградга кетганимда ички қо-лиши мумкин. Кампирнинг фикри ҳам шу.

Минутлари соатдай, соатлари кундай узун кўрин-ган, қачон ўша кунлар бўлар экан, деб соғинган, юрак уриб кутган вақтлар ҳам яқинлашди. Йигирманчи ав-густда, албатта Ленинградда бўлишим керак. Бугун бўлса ўнинчи август. Индинга жўнайман. Эгачи-син-гилларим, акам келди. Уларнинг бола-чақалари ке-лишди.

Мен шунда билдим: агар кампирдан тарқалган болалари, набиралари ҳаммаси бир уйга йиғилса, ўзи-

миз ҳам салкам бир маҳалладек оила бўлар эканмиз. Уйимиз тўйдагидай бўлиб кетди. Кампир эгачи-синглим билан бирга куюниб-суюниб бўғирсоқларми, патирларми-е, чўзма-чалпақларми-е пиширмоқда, менга йўл озиқлари тайёрламоқда эди. Ҳаммалари мени кузатиш тараддудида. Ёдгор бўлса, кампирнинг бошқа набиралари билан ўйнаб юради. Ҳаммалари ҳам уни овор бермасдан ўйнатадилар, эркалайдилар, гўё шу билан менинг кўнглимни олмоқчи бўладилар. Акам Ёдгорни эркалаб туриб:

— Уялинг ўзингдан ҳам ўткир чиқади-да! Қурмагурнинг кўкрагини қара, худди Ҳожимуқоннинг кўкрагига ўхшайди, болдирини қара!— деса, кампир:

— Хап кўзингга, қўй болам, унақа дема, бола деган гулдан ҳам нозик бўлади,— деб қўяди. Гапга келин-ойим аралашади:

— Ўзи ҳам худди қуйиб қўйгандек ўзингизга ўхшайди. Бир туки ўзга эмас, вой худо-эй, бола деган ҳам отасига шунчалик ўхшайдими?— дейди. Ичимда кулиб қўяман.

Бундан ортиқ оила муҳаббатига ижозат йўқ эди.

Мен кетишга мажбур эдим. Мени вокзалгача акам, ўртоқларим кузатиб чиқдилар. Акамнинг қўлида Ёдгор, ҳаммалари менга муваффақият тилайдилар. Борган замоним соғ-саломатлигим, имтиҳондан қандай ўтганлигим тўғрисида ёзиб юборишни сўрайдилар. Мен ҳам уларнинг хат ёзиб туришларини сўрайман. Акам жуда меҳрибон бўлиб кетган:

— Бир нарсага муҳтож бўлсанг, дарров хат ёз. Ўқувчилик, қийналишинг мумкин, қўлимдан келган ёрдамни аямайман. Ундан кейин, кампирлардан хотиржам бўл,— деди. Мен поезд деразасидан қараб турарман. Ёдгор менга талпинади. Қўлимга олдим. Қўзғалишга звонок аллақачон бўлган. Ёдгорнинг ҳар икки юзидан ўпдим. Яна акамга қайтариб бердим. Ёдгор йиғлаб қолди. Поезд қўзғалиб кетди. Мен ҳам ҳалигача ўзимда тажриба қилиб кўрмаган, бир юрак эзилиш, бутун аъзони жимирлатиб келадиган қандайдир бир ички ҳиссиёт билан беихтиёр кўзимга ёш олдим.

— Хайр, хайр...

Поезд кетиб боради. «Имтиҳондан қандай ўтар эканман?» деган фикр билан юрагим уриб қўяди. Ҳалигача ўқиган дарсларимни ичдан такрорлаб, ўз-ўзимни имтиҳон қилиб кўраман.

Узундан-узоқ қозоқ чўлларини босиб ўтиб кетдик.

Оренбург чегаралари ҳам босиб ўтилди. Мана энди Самара вилоятига қарашли ерлар, муттасил қуюқ яшил ўрмонлар, поёнсиз ғаллакорликлар, йўл-йўлакай катта-катта завод-фабрикалар тутун бурқитган ҳалқумларини чўзиб қоладилар. Мен ўз умримда бундай катта сафарга биринчи марта чиққанам. Уҳ-ҳў, бизнинг Ватанимиз ҳали шунақа каттами?

Шулар ахир ҳаммаси улуг социалистик Ватаннинг айрилмас бўлаклари. Мен эса — шу Ватаннинг битта ўғлиман... Қувончим ичимга сиғмайди. Дивизияда ўрганган ашулаларни димоғимда ўзим эшитарлик қилиб куйлаб қўяман.

Мен билан ҳамроҳ бўлиб, Москва авиация мактабининг студенти, бир қозоқ бола ҳам борар эди. У отпус-касида Қизил Урдага келган экан. Ватанимизнинг кенглиги, катталиги, ободлиги тўғрисида сўзлаб кетди.

— Уртоқ,— деди,— сиз қизил аскарсиз. Агар менга ўхшаган қизил авиациячи бўлсангиз эди, Ватанимизнинг қанчалик катталигини яна яхшироқ кўрган бўлар эдингиз. Ахир Тинч океандан тортиб Қора денгизгача, Шимолий қутбдан тортиб Афғонистон чегарасигача — ҳаммаси бизнинг бахтли Ватанимиз. Бизда нима йўқ дейсиз? Ҳамма нарса бор. Агар аэропланга тушиб, узоқларга учиб кетсангиз, Ватанимизнинг гўзал шаҳарлари, бахмал боғлари, ям-яшил ўрмонлари, нахтакор далалари, Донбасси, Урали, Сибири — ҳаммасини яққол кўрасиз — ана шунда биласиз!

Бу студент жуда очиқ кўнглили йиғит экан, у ўз турмушидан, ўқишларининг боришидан ва бошқалардан сўзлар эди. Ҳатто у мени доктор бўлишдан айтиб, авиация мактабига киришга ундай бошлади. Мен унга жавоб берарман: «Тўғри, авиация ҳам жуда қизиқarli илм, лекин доктор бўлишга кўпроқ ҳавасим бор. Ундан ташқари, мен доктор бўлишни ўз командиримга, беш юзга яқин йиғитлар олдида ваъда берганман,— дейман ва унинг елкасига қоқиб қўяман.— Эй ўртоқ,— дейман,— сен билан мен — ҳали ёш йиғитлармиз, ўттиз ёшгача бир эмас, икки факультетни тамом қилишимиз? Агар тўрт йил жиддий ўқисам, доктор бўламан. Яна бошқа факультетда, масалан, авиацион инженерликка яна тўрт йил ўқиш сен билан менга қийин деб ўйлайсанми?»

У билан ўтган тўрт кунлик умр жуда қувноқ ўтди. Бир-биримиз билан жуда эски биродарлардай суҳбатладик. У менга адрес берди. Мен унинг адресига хат

ёзиб, ўзимнинг адресимни маълум қиладиган бўлдим. Москвада у билан ажралдик.

Ленинградга яқинлашган сари юрагим каптарбачадай типирчилайди. Яна бир неча қуқуқ узун ўрмонларни кесиб ўтгач, Ленинград шаҳри ҳам кўрина бошлади.

Ниҳоят, бир талай зориқишлардан кейин поездимиз келиб тўхтади. Юklarимни кўтариб вагондан тушдим. Қўлимдаги адресга кўра ҳарбий академияни қидириб топдим. У ерда мени жуда яхши қарши олдилар, Улуғ Ватанимизнинг турли мамлакатларидан келган менинг сингари имтиҳонга тайёрланмоқда бўлган студентлар билан таниша бошладим.

Имтиҳон кунлари етиб келди. Иш — ҳалигача менинг қўрқиб юрганимдай бўлди. Асосий фанларнинг ҳаммасидан «аъло» ва «яхши» даражалар билан имтиҳон берган бўлсам ҳам, русчадан бўшлигим яққол сезилиб турар эди. Лекин имтиҳон комиссияси таржимаи ҳолимда кўрсатилган асосий фактларни эътиборга олиб, биринчи йилдаёқ рус тилини асосан эгаллашимни шарт қилиб, ҳарбий академия қошидаги медицина факультетининг биринчи курсига қабул қилди. Қувончим ҳаддан зиёда.

Мана, дарслар ҳам бошланиб кетди.

Мен дунёда ҳарбий академиядан олган биринчи дарс соатимдай лаззатли, ширин умрни эслай олмайман. Ахир, ўртоқлар, ўзингиз ўйлангиз, бундан икки ярим йилгина илгари ҳамма нарсдан беҳабар, боғ кўчаларда ялласини тортиб юрган чапани йигит, бугун ҳарбий академиянинг медицина факультетида профессорлардан лекция тинглаб ўтиради!

Дарслар кундан-кун оғирлашиб, қизиб бормоқда. Ҳаттоки, бултурдан бошлаб ёза бошлаган хотира дафтариمنى ҳам ёзишга вақтим етмайди. Тошкентдан келадиган хат-хабарларнинг ҳам кўпига жавоб ёзолмайман.

Тўғри, энди ҳар қандай бўлмаганда ҳам, сабр, қаноат, жиддият, сабот керак.

Бўш қолган вақтларимда кўпроқ рус тилини ўрганишга ҳаракат қиламан. Бизнинг ётоқхонамиздаги студентларнинг кўпчилиги турли миллатлардан бўлгани учун уларнинг ичида ҳам менинг сингари русчага нўноқлари кўп. Бир-биримизга ёрдамлашамиз. Ҳар ҳолда, кўп умримни рус студентлари билан суҳбатда ўтказишга уринаман. Умуман айтганда, лекцияларнинг

ҳаммасини яхши тушуниб бораман, сўзлашда ҳам унчалик қийналмайдиган бўлиб қолдим. Лекин ёзувда имло хатоларим кўп.

Ярим йиллик имтиҳонни яхши топширдим. Имтиҳон сўнгидан келадиган ўн тўрт кунлик қишки каникул вақтида ҳалигача жавоб ёзилмаган бир неча хатларга жавоб ёздим. Бу хатларнинг ичида айниқса мени жуда ҳам таажжубга қўядигани — аммамнинг қизи Саодатнинг хати эди. Мен ҳайрон қоламан. Бу хатни ёзишга уни нима мажбур қилган экан? У билан мени, бир-биримизга оналаримиз унаштириб қўйишган деб эшитганман, тўғри, лекин мен Ёдгорни кўтариб келгандан кейин аммам уни менга бермайдиган бўлган эди. Буни ҳам биламан. Ҳалигача Саодат билан бетма-бет учрашиб, ҳар иккимизнинг турмушимиз тўғрисида, ёинки бир-биримизга уйланиш тўғрисида бирор оғиз суҳбатимиз бўлган эмас. Хўш, у энди қандай журъат билан менга хат ёзади? Тўғри, у биз унаштирилган вақтда ёш эди. Мен Ёдгорни олиб келганда эндигина ўн уч ёшга кирган эди. Ҳозир у ўн олти ёшга тўлиб қолди. Бўйи етиб қолди, деб ҳисоблаш мумкин. Хўш, бу хат қандай хат бўлди? У мени севармикан-а? Мен бўлсам, унга оддий кўз билан, совуққонлик билан қарайман. Ҳали «уни яхши кўрасанми?» деб ўз юрагимдан сўраб ҳам кўрганим йўқ.

Саодат шундай ёзган эди:

«Жўра ака! Салом.

Ўқишингизга муваффақият тилайман. Имтиҳондан қандай ўтганингиз, дарсларингизнинг бориши, соғлигингиз тўғрисида билишга қизиқаман. Сизга бир янги хабар: ўзингизга маълум, мен бошланғич мактабни битиргандан кейин ота-онам ўқишимни давом эттиришимга розилик бермай, уйга беркитиб қўйган эдилар. Бу йил нима учундир, ё менга раҳмлари келдими; ё ўртоқларимнинг илтимосларини қабул қилдиларми, ўқишимга ижозат бердилар.

Педтехникумнинг биринчи курсига имтиҳон бериб кирдим. Ҳозир ўқимоқдаман. Дарсларим жуда қийин бўлишига қарамасдан (ўзимни мақтагандай бўлмасин), кўпчилик фанлардан «аъло» олиб ўқимоқдаман.

Тунов кундан хат-хабар бормикин, бир билиб келай деб холамларнинг олдиларига кирган эдим, ўғлингиз Ёдгор дўмбоққина бўлиб ўйнаб юрган экан, жуда ҳам севимли бўпти-да. Кўтариб, бағримга босиб, анча ўйнатиб юрдим. Агар қимматли вақтингизни аяма-

сангиз, бир энликкина хат ёзсангиз, бошим осмонга етар эди.

Сизга ҳурмат билан:

Саодат».

Ҳўш, бу хатга нима деб жавоб ёзиш керак?

Саодатнинг ўзи ёмон қиз эмас. Ўқишга киргани яна яхши бўлибди. Бу галча мен уни синаб кўраман. Расмини сўрасаммикин? Йўқ, бу жуда кўп бўлиб кетади, уни чўчитиб қўйишим мумкин.

Мен ундан битта дўппи сўрайман. Хат ёздим.

«Саодат!

Мендан кўпдан-кўп салом. Соғман, соғлиқларингни тилайман. Ўқишга кирганингни эшитиб, жуда хурсанд бўлдим. Келажакда бахтли бўлмоқни истаган ҳар бир қиз ўқиши керак. Мендан сўрасанг: имтиҳонни яхши топширдим. Мен ҳам, (маҳтанмай) бирдан олдин, бирдан кейин дарсимни олиб бораётирман.

Саодат! Билмадим, вақтинг бўлармикан, бизнинг ҳовлига борсанг-да, холаנגга айтсанг, агар мумкин бўлса, бирорта дўппи тикиб юборсалар, чунки баъзан, байрам кунларида миллий кийим кийиб юрган студентларни кўриб, ҳавасим келади. Мен ҳам ҳеч бўлмаса, баъзи-баъзида дўппи кийиб юрмоқчи бўламан.

Мендан ҳаммага салом ай!

Ҳурмат билан: Жўра».

Мен шундан ортиқча бошқа хаёлларга боришим мумкин эмас эди. Чунки биринчи курсдаман. Ҳозирдан бошлаб Саодат ва бошқалар тўғрисида ўйлай бошласам, дарсимга халал етиши мумкин.

Яна ўқишлар бошланиб кетди. Яна ўша жиддий умр. Эрта билан туриб, кечки соат биргача студентлик ҳаёти.

Май ойлари келди. Бугун студентлар кечани кундузга улаб, йиллик имтиҳонга тайёрланмоқдалар. Мен ҳам шундай.

Шундай жиддий кунларнинг бирида почтадан кичкинагина посылка олдим. Очиб қарадим: қаватма-қават турли ипақлар билан боғланган қоғоз. Қоғоз ичинини секин очиб қарасам, битта яшил ипақ тагдўзи дўппи, унинг орасидан битта кичкинагина шоҳи рўмолча чиқди. Шоҳи рўмолчанинг бир чеккасида турли ипақлардан нозик, жуда ҳам санъаткорона қилиб чиройли бир капалак ва қизил гул ғунчасининг расми туширилган. Унинг орасида худди аспириин порошоги ўралган қоғоз.

дай кичкина мактубча. Хатни очиб ўқидим. Яна Саодат ёзар эди:

«Қадрли Жўра ака!

Туганмас салом. Афв этингиз, холамдан сўраб юборган нарсангизни ўз вақтида юбора олмадим. Сиздан жиндек хафа ҳам бўлдим. Лекин билиб қўйингизки, дўппини тикиши деган сўз у — ёшларнинг иши. Вечора холам қариган чоғида ҳамма иш қолиб, сизга дўппи тикиб юрсалар уят бўлар дедим-да, ўзим тика бошладим. Маълумингизки, мен ҳам студентман. Ўқишлар жуда қизгин бораётганлигидан тезроқ тикиб битиришга вақт тополмадим. Отпускалар ҳам яқинлашиб қолди. Тунов кунни холамларнинг олдиларига яна бориб, «мен Жўра акамларга хат ёзмоқчиман, гап-мапингиз борми, қўйиб юборай», дедим. Холам жуда севиндилар. Айниқса, Ёдгорингиз жуда соғинган кўринади. «Даданг отпуска вақтида келадилар», — деб уни юпатган бўлдим.

Айтгандек, сиз учун яна битта янгилик: яқинда мен комсомолга қабул қилиндим.

Сизга ҳаммадан салом.

Хатингизни кутиб: Саодат».

Масала менга бир қадар равшан. Айниқса, шоҳи рўмолчанинг бир чеккасига тикилган ғунча билан капалакнинг сурати мени аллақандай хаёлларга олиб боради. Алланарсалардан хабар бергандай бўлади.

Ажабо, чиндан ҳам Саодат мени севадими? Мен-чи? Йўқ, ҳали буни ўзимда ҳис қилиб кўра олганим йўқ. Яхшиси, бундай хаёлларни унутиш керак. Лекин қиз боланинг кўнглини чўқтирмаслик ҳам лозим. Қандай бўлса ҳам бир жавоб ёзмоқчи бўлдим. Унинг дўпписига қарши мен ҳам бирор нарса совға қилиб юборишим мумкин. Унда яна уни алланарсалардан ишорат бергандай қилиб боғлаб қўймасмиканман? Юборганда ҳам нима юбориш керак? Яхшиси, ҳеч нима юбормайман. Яхшилаб битта хат ёзаман. Шунинг ўзи бас.

Хат ёздим. Хат ўтган галдаги сингари оддий. Бир аканинг сингилга ёзадиган хати эди. Дўппи учун раҳмат айтдим. Бу йил отпуска вақтида бора олмаслигимни билдирдим. Ўзим ҳам қариндош-уруғларни, айниқса Ёдгорни соғинганлигимни айтдим. Сўз охирида тез-тез хат ёзиб туришини илтимос қилдим.

Имтиҳон кунлари етиб келди. Русчам бир қадар тувалиб қолган. Лекин бу ерда иккинчи дард чиқиб қолди. Мен ҳозир буни яширмасдан айтавераман. Анато-

миядан қаноатланурлик имтиҳон беролмадим. Шунинг учун отпускаи вақтида Тошкентга боришни йиғиштириб қўйиб, академиянинг дачасига чиқиб, ўртоқлар ёрдами билан тайёрлана бошладим.

Лекин чинини айтиш керак, Ёдгорни жуда-жуда соғинар эдим. Ҳеч кутмаганда июнь охирида акамдан юз сўм пул перевод келиб қолди. Перевод билан келган хатида, акам гуё мenden узр сўраган бўлибди. «Кечирасан, — депти, — бола-чақам кўп, кўпроқ юбора олмадим. Ҳар ҳолда, студент ҳаёти, бирорта керак-яроғингга яраб қолар, оз бўлса ҳам кўпнинг ўрнида кўрасан», — депти. Ҳам хатида: «Аммаларинг ҳам шахтидан тушган, «бегонага берадиган қизимиз йўқ: «Саодат Жўраники», дейдиган бўлиб қолишди. Бу томондан ҳам тинчланишинг мумкин», — депти. Хулласи калом, оилавий гаплар...

Демак, Саодатнинг дўпписи, рўмолчаси ва рўмолдаги гунча билан капалак сурати — ҳаммаси ҳам беқорчи нарсалар эмас. Масала менга ойдинлашди. Яхши ҳам бу йил отпускаиға бормаганим. Нима қилганда ҳамки йигитчилик, ёшлик, бирор сабаб билан боғланиб қолишим мумкин. Йўқ, ҳар қанча оғир бўлса ҳам, гарчанд Саодат мени яхши кўриб, мен уни яхши кўрсам ҳам чидайман. Уқини тугатгунимча чидайман.

Дачадалигимда бўш чиққан дарсим биргина анатомия бўлгани учун анчагина бўш вақтларим бўлар эди. Шунда шаҳарга тушиб айланиб, томоша қилиб юраман. Акамдан келган юз сўм менга тамом ортиқча бўлганлигидан унга Ёдгорга атаб кийим-бошлар олдим, Бу кийим-бошларни янги олдирган катта суратим билан қўшиб ҳовлига юбордим.

Ёдгорга юборган посилкам ҳам расмимдан кейин орадан бир ойлар ўтгач, Саодатдан хат олдим. Саодат бу сафар нима десам экан-а, юрак ютиб юборган бўлса керак, хати киноялар билан тўлиб ётар эди. У ёзар эди:

«Севимли Жўра ака!

Ёдгорга атаб юборган расмингизни холам уйда четларига гуллар тақиб деворга осиб қўйибдилар. Ёдгор ҳар кун «дадам» деб талпинганда кўрсатар эканлар. Бир нафас термилиб ўтиргандан кейин соғингани қониб, яна олиб қўяр эканлар. Мен бориб: «Қани, Ёдгор, дадангнинг суратини мен ҳам кўрай», десам, ширингина тилчаси билан: «Қўйиб қўйинг, тегманг, бу — менинг дадам», деб мени бийлатмади. «Ахир, бу

сенинг даданг бўлса, менинг Жўра акамлар-ку», десам, «ҳа, майлинг», деб қўлимга берди. Шунда сизнинг суратингизга қараб туриб ўйладим. Бу суратни олган сураткаш бир нусха олган экан-да, таниш-билишларига ҳам берар, деб бир-иккита олмаган экан-да, бизга ҳам юборсангиз, ўзингиздан ҳам яхшироқ қилиб сақлар эдик. Арзимабмиз-да! Мана сиз юбормасангиз мен юборай дедим-да, Ёдгор билан бирга олдирган расминни юбордим.

Сураткашдан хафа бўлманг. «Қозонда бори чўмичга чиқади», дегандай борини олибди.

Дарвоқе, дўпни бошингизга лойиқ келдими?

Жўра ака! Агар сизга малол келмаса, битта мовут беретка олиб юборсангиз, чунки Тошкент қизларининг ҳаммасига беретка кийиш расм бўлиб кетган,

Сизга туганмас салом билан, сизни соғиниб:

Саодат,

Айтгандай, сизга расм юборганимни Тошкентдагилар била кўрмасинлар».

Хат, айниқса расм юрагимга ўт ёқди. Ажабо, шу ўзимизнинг Саодатми? Қизи тушмагур анча етилиб қопти-я! Расмнинг ярим дийдор эканлигига энди ишондим. Саодатнинг қора кўзлари мени ишқ мусобақасига мақригандай, ярим табассумда турган лаблари менга алланималар дегандай бўлар эди. Бўлиқ, тоза, оқ юзларига тўзғиб тушган паришон сочлари менинг юрагимни ўз занжирларига боғлаб олмоқ учун тайёр тургандай сезиларди.

Ишон, Саодат, ишон! Мен сени севаман, шу қора жингалак киприklarингга бутун ҳаётимда ёш илинтирмайман.

Қиз ўз латофати билан мени ишққа чақирар эди. У голиб келди.

Менда Саодатга чин муҳаббат бошланди. Бироқ, ўқини мавсумлари борган сари яқинлашмоқда бўлгани учун, муҳаббат можаролари билан боғланиб қолиш дарс учун, анча хавfli бўлиши мумкин эди. Шунинг учун Саодатга бу мавсумнинг сўнгги хатини ёзмоқчи бўлдим. Ҳам бирдан-бир илтимоси бўлган береткани қўшиб юбормоқчи бўлдим. Шаҳар бориб сўнгги модадаги бир береткани олдим. Унга ўз ишқимдан хийлагина очиқ ишоратлар, ишончлар берадиган бир хат ёздим. Хат ичида расм билан, ўқини яқинлашиб қолганидан жуда вақтим овлигини, бу хатдан сўнг яқин орада хат ёза олмаслигимни билдирдим. Бир чеккаси

синоқ, бир чеккаси Ёдгордан ҳам, кампирдан ҳам хабар олиб туришини илтимос қилдим. Бу билан бизнинг янги бошланган «роман»имизнинг биринчи боби ўқилиб бўлди. Келажак бахтли бобига — келгуси йилнинг отпусका муддатигача «каникул» берилди.

Отпускаи вақтида боролмаганим учун кампир бир овракни ражиган бўлибди. Ўғлим ҳам бетобланиб олган эмиш, Қумри тўкимачилик комбинатининг ФЗУ сига ўқишга кирибди. Уни ётоқ ҳам стипендия билан таъминлабдилар. Абдуғани бўлса, ҳали бошланғич мактабни тугатмагани учун кампирнинг ёнида экан. Акамдан келган бир хатда: «Кампир, Абдуғани ва Ёдгорлардан хавотир олмасанг ҳам бўлади. Уларнинг маишатидан ўзим хабар олиб турибман. Бу тарафдан қийинчилик йўқ», дейилган эди. Демак, мен жуда тинч, ҳеч қандай ортиқ ташвишни хаёлга олмасдан ўқишим мумкин. Бу шундай ҳам бўлди. Факультетнинг иккинчи курсида ҳам мен аълочи бўлиб ўқидим. Рус тилида кўрилган бултурги бўшлигим бу йил сезилмади. Анатомиyani ҳам етказиб олдим. Шунинг учун ҳам иккинчи йиллик имтиҳонда кўпчилик фанлардан «аъло», «яхши» имтиҳон бериб, отпускани Тошкентда ўтказмоқчи бўлдим.

Йил бўйи турмушимда эсдалик дафтарига ёзиладиган катта ҳодисалар юз бермади. Шунинг учун ҳам иш билан, ўқиш билан ўтган умр майда тўлқинлар билан оққан текис ирмоқдай ўтиб кетди.

Мен отпускаи вақтида Тошкентга боришим тўғрисида уй ичларига ёзган бўлсам ҳам, қай куни, қай вақтда боришим тўғрисида очиқ ёзмаган эдим. Чунки хат ёки телеграмма билан хабар берсам, ҳойнаҳой Саодат кутиб олишга чиқади. У билан биринчи марта қариндош уруғларнинг олдида учрашув менга жуда ноқулай туюлар эди. Тўғриси, ўнғайсизланар эдим. Шунинг учун ҳам стипендиядан орттириб юрган пулларимга кампирга, Қумри, Абдуғаниларга, Ёдгорга, шулар қатори Саодатга ҳам арзимаган майда-чуйда совға-салом қилган бўлдим-да, июль ўрталарида Тошкентга қараб жўнадим.

Ҳеч қутилмаганда эрта билан чойнинг устига кириб боришим кампир бечорани жуда довдиратиб қўйди. Шўрлик айвондан йўлакка қараб қучоғини очиб, ҳовлиқиб югуриб келиб, бўйнимдан қучоқлаб олди. Севинганидан йиғлаб кўриша бошлади. Юз-кўзимни ўпар эди. Алланималар демоқчи бўлар эди. Лекин тили гал-

дираклаб, айтмоқчи бўлган гапини айтолмас эди. Шунақа қарилгига қарамасдан, чамадонларимни ўзи кўтариб, айвонга олиб бормоқчи бўлар эди. Мен унга ижоват бермасдан, ўзим олиб бориб қўйдим. Ҳол-аҳвол сурашдик. Кўзим атрофга жавдир-жавдир қилар эди. Ёдгор кўринмас эди.

— Хўш, Ёдгор қани, ойи?

— Вой, дарвоқе, ҳозир олиб чиқаман болагинангни. Унинг катта йигитча бўлиб, боғчага қатнайдиغان бўлиб қолган. Эрта билан, азонлаб ўрнидан туради, иложи бўлса чойни ҳам ичмасдан боғчага қараб чопади. «Ҳой, кўчада бир нима босиб кетмасин, адашиб қолмагин», деб кетидан жавраб қоламан. Орқасидан қидириб, каловлаб юраман. Шунинг учун ҳар куни эрта билан Абдуғани мактабга кетишида ўзи қўйиб кетади. Қайтишда яна ўзи олиб келади.

— Қўйинг, кампир, ўзим олиб келаман,— деганимга ҳам қуроқ солмасдан, кампир чиқиб кетди. Орадан ўн минутлар ўтганда Ёдгорни қўлидан етаклаб кириб келди. Эгнида боғча берган кўк халат. Қўлтиғида ўйинчоқ автобусча, ишонар-ишонмас ғилдиратиб келар эди. Айвонда мени кўриши билан ҳеч тортинмасдан ўйинчоқни ерга ташлаб, чопқиллаб келиб «дада!» деб қучоғимга отилди. Вағримга босиб, юз-кўзларидан ўпдим. Шундай маҳмадона, серсавол бўлибдики, ҳар нарса уни қизиқтиради. Бир нафаснинг ичида менинг янми келганимни, соғинганлигини ҳам унутиб юборди-да, савол ёмғирларини ёғдира бошлади:

— Дада, бу йимади?

— Тугма, ўғлим, тугма.

— Яга юлдузи бор?

— Ҳарбийларнинг тугмаси шунақа бўлади.

— Ҳарбий йима бўлади, дада?

— Қизил қўшинни биласанми, ўғлим?

— Бизаям боғчада Қизил қўшин ўйнаймиз. Мен Будённый бўламан.

— Ҳа, ана шуни билсанг, Қизил қўшин шунақа тугма тақади.

Дарров бериб турган савол эсидан чиқди-да, бошқа саволларга тушиб кетди:

— Қачон келдингиз?

— Ҳозир келдим, ўғлим.

— Йимада келдингиз?

— Поездда, поездни биласанми?

— Шариппи дадаси аэропланда келди-ю.

Кампир Ёдгорни уришади!

— Жудаям эзмачурук бўлибсан-да. Бир нафас мен ҳам гапиришиб олай.— Кампирнинг гапига қулоқ солмайди.

— Дада-чи, дада, мен ашула айтишни биламан.

— Қани, айтиб кўр-чи?

У дарров тиззамдан тушиб, ўрнидан турди-да, ашуласини бошлаб кетди.

Оқ олтин далалар қўлларимизда;
Партия бизнинг йўлбошчимиз.
Ов қилолмас душман қўлларимизда!
СССРни пахтага мўл қилиш учун,
Партия бизнинг йўлбошчимиз.

— Ана, биламиз, биз.

— Ҳа, яша ўғлим, оппоқ ўғлим, мулла бўлиб қолибсан-ку!

— Энди кетиб қолмайсизми?

— Йўқ, энди кетмайман.

— Хайр бўлмаса, мен боғчамга кетдим.

Орқасидан бувиси жавраб қолди:

— Кўзингга қараб, четдан юр. Ҳаптавуз келаётган бўлса, четга чиқиб тургин, тагин босиб кетмасин, болам!

Кампир билан ўтган-кетганларни гапиришиб ўтира бошладик... Гап орасида кампир:

— Саодат болагинам ҳам вафоликкина қиз: икки куннинг бирида, «хола-хола» деб ҳолимдан хабар олиб туради. Нима учундир, уч кундан бери келмади. «Тиқ» этса эшикка қараб ўтирган эдим. Барака топкурнинг қўли гулгина. Бир нафаснинг ичида ҳамма ишларни саранжом қилиб бериб кетади. Анов кўни келиб: «Хола, киригини ювиб берайми?»— деди.— Вой, холагинанг ўргилсин, омон бўлсанг, бир кун юварсан, дедим-да, унамадим. Ҳаммадан ҳам Ёдгорга меҳрибонлигини айтгин, нах устида парвона бўлиб ўлиб бўлади. Ёдгор ҳам унга жуда эл бўлиб қолган. Икки кун келмаса, «опам келмади», деб мактабдан қайтишини пойлаб ўтиради.

Менинг келаётганимни бир неча кишилар кўрган эди. Улар билан сўрашиб ўтган эдим. Ундан ташқари, бир нафас ичида маҳалла-кўй, гузарнинг ҳаммасига овоза бўлиб, бир соат ўтмасдан уйга қариндош-уруғлар тўлиб кетди. Ҳали униси билан кўришиш, ҳали буниси

билан кўришиш, ростини айтсам, ўзим ҳам оиладан хийла узоқлашиб кетган эканман. Шу такаллуфлардан жуда ўнғайсизланардим. Нима учундир кўзим эшикда: шу келган қариндош-уруғларнинг ичида аллакимни қидиргандай бўламан. Мен кутган биров йўқ. Келинг, шунини яшириб ўтираманми: Саодатга мунтазирман... Бир чеккаси ҳозир келмаганига хурсанд бўлиб қўяман.

Нимага десангиз, шунча эл-уруғларнинг орасида у билан қай хилдагина кўришиш мумкин? Кичкина табассум, икки минутлик кўз уриштириб олиш, қисқагина эсон-соғлиқ сўрашиш, вассалом...

Уша кун кечгача, умрим келган-кетганларни кузатиш билан ўтди. Абдуғани ҳам каттагина дастёр бўлиб қолибди. У бу йил бешинчи синфда ўқир экан. Уни келган меҳмонлардан, кампирдан холи қилиб гапга солдим...

— Саодат опаларингникига менинг келганимни хабар қилдингми?

— Воя сиз меҳмонлар билан овора бўлиб турганингизда ойм қўярда-қўймай юборган эдилар. Бориб, айтиб келганман.

— Саодат опанг уйда бор эканми?

— Йўқ, мактабда экан. Аммамга айтиб келдим.

— Поччанг-чи?

— Поччам уйда эканлар.

Абдуғани билан суҳбатимиз тугамаган ҳам эдики, эшикдан сават кўтариб, терлаб-пишиб аммамнинг ўзи ҳам кириб келди. Эшикданоқ жавраб келар эди:

— Вой аммагинанг бўйингга қоқиндиқ бўлсин!

Аммам мен билан жуда иссиқ, бағриларига босиб кўришди. Пешоналаримдан ўпди. Мени ўртага олишиб, у ёқдан-бу ёқдан, кўрган-кечирганларимдан гапга солишди. Мен ўзимга жуда ҳам улуғворлик бериб, сўралган саволларга калта-калта қилиб, салобатли жавоб бермоқдаман. Лекин гап орасида Саодатдан сўз очилишини кутаман. Ҳеч бўлмаса, номини эшитиш билан тасалли топмоқчи бўламан. Хизмат вақтини тамомлаб, акам ҳам етиб келди. У билан суҳбатлашиб ўтирганимизда эшикдан йигитлар қақришиб қолишди. Уйдагилар билан суҳбатни йиғиштириб, ўртоқлар олдига чиқишга мажбур бўлдим. Ёшлиқдан бирга ўсган Обид, Мансур, Йўлдош ва маҳалланинг бошқа ёш-яланглари эди. Улар билан кўришиб кетдик. Обид уйига таклиф қилиб олиб кетди. Ўтган-кетганлардан суҳ-

батлашиб ўтирдик. Сўз орасида Обид менга тегажаклик қилиб Саодатдан гап очиб қаради. Бизнинг Саодат билан бўлган, ҳали барг ёзмаган — куртак ҳолидагина бўлган бу муҳаббатимиз дарров бунчалик эл оғзига тушиб кетганига ҳайрон бўлдим. Ҳойнаҳой, бу «халис хизмат» каминанинг кампири ёки аммамнинг ичида гап ётмайдиган «девонай ростгўй» лигидан бўлса керак. Ундан ташқари, Обид хотин-қизлар техникумининг директори бўлгани учун Саодат тўғрисида анча маълумотларни олиш мумкин эди. Суҳбатимиз ярим кечагача давом қилди. Улар билан хайрлашиб, ҳовлига кириб ётдим. Чарчаганим учун, икки йилдан буён унутиб юборганим она қучоғидай иссиқ оила ўрнида чўзилиб қаттиқ уйқуга кетдим.

Саодат эрталаб ҳам келмади. Менинг юрагим жуда безовта бўлиб, ҳатто ундан шубҳага ҳам туша бошладим. Бир вақтда — сийрак хатлашиб турайлик, деган маъмулда имо-ишора билан ёзган хатимдан хафа бўлмаганмикан, деб ўйладим. Келиб қолса, гина ҳам қилмоқчи бўлдим.

Тагин ўзимни юпатиб, балки келди-кетдиларнинг оёғи товсилишини кутар, балки онаси бу ерда бўлгани учун мени келиб кўришга ийманар, деб ўйлар эдим.

Эртанги чойдан кейин аммам кетди. Ортиқ битта-яримта келмайдиган бўлгандан, бирров шаҳарни айланиб келмоқчи бўлдим. Лекин юрагим «ана Саодат келмади, мана Саодат келмади», деб талпинар эди.

Тошкент жуда ўзгариб кетибди. Мен кўрмаган янги бинолар, янги кўчалар, ҳатто одамларнинг муомалалари ҳам анча ўзгариб қолибди. Айланиб томоша қилиб юриб, соат икки-уч бўлиб қолганини ҳам билмай қолибман. Тезроқ ҳовлига қайтиш керак эди. Ун-ўн бешта бодринг, иккита ҳандалак кўтариб ҳовлига қайтиб келдим. Кампирнинг қилиб қўйган шўрвасини ичиб, янги газеталарни ўқиб ўтирдим. Кўзим газетада, аммо кўнглим Саодатда: «тиқ» этса эшикка қарайман. Соат беш-олтиларда узоқ муддат юрак уришлари билан кутилган «меҳмон» ҳам кириб келди. У мен ҳалигача хаёлимда суратини чизиб юрган, кўкраги бурма атлас кўйлакли Саодат эмас. Қўлида кичкина амиркон портфелча, эгнида клёш қилиб тикилган крепдешин кўйлак, бошида мен юборган берётка, сочлари турмак-ланган, ўрта даражадаги европалик бир қиз эди. У эшикдан кириб келишда пастки лабини тишлаб, жуда уялгансимон келар эди.

Юзлари бўртиб кетган, иссиқ кунда узоқ йўл юрганиданми ё уялганидами, лаблари, бурун учлари, манглайи майда тер билан қопланган. У тер артиш баҳонаси билан кўзини яширмоқчи бўлар эди. Дарров ўрнимдан турдим. Кўкрагимни ҳарбийларча махсус савлат билан олдинга чиқариб, унинг истиқболига чиқдим. Маҳкам қўлини сиқиб, кўзда яширинган табассум билан саломлашдим. У жуда уялиб кетган эди. Шу пайтда, қалдирғочдай «пир» этиб учиб кетишга тайёрдай кўринар эди. Мендан қўлини бўшатиб, кампир билан сўрашди. Кампир дарров ўтқизиб, янги дастурхон қилган бўлди. Биз икков бир-биримизга рўбарў хонтахта олдида ўтирдик. Кампир нон ушатиб, чой қўймоқчи бўлган эди, Саодат ўрнимдан ярим қўзғалиб:

— Овора бўлманг, хола, чойни мен қуя қолай,— деди. Кампир меҳрибонлик билан:

— Қўявер, холанг айлансин, ўзим қуйиб бераман. Сен ҳозир меҳмонсан, болам! Омон бўлсанг, ҳали қуярсан,— деди.

Кампирнинг бу соддагина гапидан орада ивир-шивир бир сир ўтгандай бўлди. Саодат ер остидан қия қилиб менга қараб қўйди. Мен ҳам худди шундай қилиб қарадим. Ҳар икковимизнинг кўз қарашимиз ярим секунд ичи дастурхондаги новвот устида тўқнашиб олди. Билинар-билинемас илжайишиб қўйдик. Саодат ерга қаради.

Саодат етилган қизларнинг бутун латофатини эгаллаб олган. Ҳар бир кичик имо-ишоратдан муҳаббатга тааллуқли маънолар англайдиган етуккина қиз бўлиб қолибди. Уйда кўзимга ҳамма нарса кулиб қарагандай кўринади. Ҳатто ҳовли саҳнларини бўйдоқ қизларнинг бош қўйган ёстиғининг ҳиди қоплаб кетгандай туюлади. Саодат кичкинагина қандни қўлига ушлаб, патнис четига секин-секин уриб ерга қараб ўтирарди. Бу ҳол менинг ҳам тилимни боғлаб қўйгандай.

Охири бу қисқа муддатли жимжитликни кампир бузди:

— Сизлар бир нафас гаплашиб ўтиринглар, болаларим. Мен ошхонадан хабар олай.

Саодат: «Қўйинг, хола, ҳеч нарсанинг кераги йўқ. Овора бўлманг, мен ҳозир кетаман»,— деса, кампир:

— Нега кетар эдинг? Жўра аканг билан бир нафас гаплашиб ўтир, нима, мен сенга қўй сўярмидим? Ҳар куни ўзимизнинг қиладиган оби-ёвғонимиз-да, холанг ўргилсин,— деди.

— Шундоқ-ку,— деди Саодат,— сизнинг ошхона ишларига куймалашиб юрганингизни кўрсам, жуда ачинаман, хола.

Гапга мен аралашдим:

— Ойи, бўлмаса, сиз майда-чуйдангизни тайёрланг, мен ўзим ҳам анча вақтдан буён ош қилганим йўқ. Ошни ўзим қилиб берай.

— Қўйинг,— деди Саодат,— шу кийим-бошингиз билан қозон-товоққа уринмай қўя қолинг, ҳа, мен-чи?

— Сен куйдириб юборасан.

— Куйдирсам ҳам, сизча куйдирмайман.

Яна бир-биримизга қарашиб олдик. Кампирнинг оши гап бошланишига баҳона бўлди. Кампир ошни важ қилиб, бизни ёлғиз қолдириб, ошхонага кетди. Узилиб қолган гапни қайтадан бошлаш учун сўз қидирар эдим:

— Таътил вақтида нима қилиб портфель кўтариб юрибсан. Абдуғанини юборсам «мактабда» дейишибди. Сизларда ўқиш тамом бўлгани йўқми ҳали?

— Уқиш-ку тамом бўлган. Мени қўярда-қўймай хотин-қизлар клубида ташкилотчи қилиб қўйишди. Умримда шунақа ишларни қилганим йўқ эди. Бу, хотин-қизларнинг бошини бир жойга қовуштириш ҳам жуда қийин экан. Эртадан кечгача шулар билан куйманаман.

— Уҳ-ҳў, жуда активистка бўлиб кетибсан-ку! Мен бўлсам, икки бошни бир ерга қовуштиролмай ҳайронман.

Саодат яна киноя билан менга қараб қўйди.

— Ҳар бир гапни бошқа ёққа бураверар экансиз-да. Ленинградликлар муомалага уста бўлади, деб эшитар эдик. Сизни ҳам анча ўргатиб қўйишибди.

Жавоб ўрнига мен чўнтагимдан Саодатнинг ўзи тикиб юборган шоҳи рўмолчани олиб, кўзимни артмоқчи бўлдим, бу билан гўё, «ҳали ҳам ёнимда сақлаб юрибман», деган ишоратни билдирмоқчи эдим. Саодат рўмолчани таниса ҳам, ўзини билмасликка солди.

Шу пайтда кўчада ўйнаб юрган Ёдгор аравасини етаклаб, алпон-талпон эшикдан кириб келиб қолди. Мен бу ёқда қолиб, тўғри бориб Саодатнинг қучоғига отилди. Бола ғоят севинган эди:

— Опа, қачон келдингиз? Нега эртага келмадингиз? (кеча демоқчи) — Саодат ҳам Ёдгорни бағрига босиб эркалар эди. Мен буларнинг ҳар икковининг қилиқларини томоша қилиб туриб, келажак тўғриси-

даги анчагина хаёлларга ботиб кетдим. «Болага шу муҳаббат чинданми, биз уйлангандан кейин ҳам шу муҳаббатида давом қилармикан? Қачон бўлса ҳам Ёдгорнинг тарихи очилганда, Саодат бунга қандай қарар экан, нима деяр экан?» Ҳам ўша бир вақтдаги ҳикояларни устидангина бўлса ҳам ўйлаб чиқдим, Ёдгорнинг бевафо онаси билан Саодатни бир-бировларига ҳуснча таққослаб кўрмоқчи бўлдим. Саодат у бевафо хотиндан анчагина ўткир, ақл жиҳатидан ҳам ундан юқорилик қилади. Тасодифни қаранг-а, бир хотиннинг ташландиқ боласи, бир гўзал қизнинг меҳрибон оғушида...

Менинг юзимда озгина бўлса ҳам бу хомуш хаёл-кашликни кўрган Саодат, бирданга ўзининг меҳрибонлигини тундликка айлантирди. Кинояли оҳанг билан:

— Жўра ака,— деди,— жуда хаёл суриб кетдингиз.. олам деган шунақа бўлар экан, ҳеч истамаган вақтда кишини бир-бировидан ажратади, хафа бўлманг.

Мен сесканиб тушдим, ҳамма хаёлни бир чеккага йиғиштириб қўйиб, жиндак илжайдим. Сўзни бошқа ёққа бурмоқчи бўлдим. Унинг кўзларига завқ билан термилдим-да:

— Саодат, мунча ҳам яхшисан!— дедим.

Саодат бир чўчиб тушгандай бўлди.

— Мунча, жуда ҳам мақтагингиз келиб қолди? — мен қолиб, Ёдгорга хитоб билан: — Ёдгор, дадангнинг сўзларини эшитяпсанми?!— деди.

Ёдгор баҳонасида анча гап айланттириш мумкин эди. Лекин ошхонада куйманиб юрган кампир, ҳатто Ёдгорни ҳам бизга халақит бермасин дедими:

— Ёдгор, ҳой Ёдгор, ўғлим, бу ёққа қара, мана сенга жўхори кабоб қилияпман,— деб алдаб чақириб олди.

Сўхбатимиз боягига қараганда анча очилиб қолган. Бошқа тарафлардан аста-секин сўз очиш мумкин бўлар даражага етиб қолган эди:

— Саодат, — дедим, — бугун кечқурун бўшми-сан?

— Нима қилар эдингиз?

— Тошкентнинг паркларини томоша қилар эдик.

— Сиз билан-а, қизиқ бўпти-да?

— Ҳа, нима уяласанми, кап-катта қиз-а?

— Дадамнинг табиатларини ўзингиз биласиз-ку, кўриб қолгундай бўлсалар, кўринг ҳангомани!

— Сен қизиқ экансан, бугун бўлмаса, бари бир кейин юрамиз-да...

Саодат «ялт» этиб менга қаради-да, эркаланиброқ:

— Ростдан-а, сизга буни ким айтди?— деди.

— Кўзинг айтиб турибди.

— Айний-айний деяпсиз-а, Жўра ака. Холамга айттайми?

— Холанг нима қилар эди, қайтага хурсанд бўлади, кел, гапни четга бурма, кечқурун бўшмисан?

— Ҳа, бўшман, қўйинг, тагин гап-сўз бўлиб юрмайлик, уяламан.

Алдаб-сулдаб, унинг ноз-фироқларига қулоқ солмасдан кўндирдим. Демак, учрашувнинг биринчи бо-би, Ленинградда бошланган «роман»нинг иккинчи қисми ҳам муваффақиятли чиқди.

Кампир ошни сузиб келди. Биргалашиб ўтириб ея бошладик. Кампир сўз орасида ўзини содаликка солиб, гап айлантирмоқчи бўлар эди:

— Жўравой, болагинам, кампирларнинг қилган оши сенга ёқадими, бизлар шунақа ўзимизга ўхшаган ланжу, бўш қилиб қўямиз. Саодат қилганда эди, тасмадаккина қилиб пиширар эди.

— Йўқ, хола,— деди Саодат,— мен мунақа ширин қилиб пиширолмайман: сабзи-пиёзни хўп яхши қовураману, лекин тузини билолмайман.

Сўз навбати менга келиб қолди:

— Ошни ўзим қойил қиламан-да, лекин шунда ҳам ўтти биров ёқиб бериб турса.

— Оҳ, болам,— деди кампир,— тўрт йилдан бери масаллуқли тайёр ошни пишира олмайсан-ку?..

Бу гапдан Саодат уялиб ерга қаради: мен ичимда: «Оббо кампир тушгур, эски зукколикдан биттасини ишлатдинг-а», деб қўйдим. Яна кампирнинг ўзи гапни бошқа ёққа бурмоқ учун беш панжасини оғзи-бурни аралаш суркаб ўтирган Едгорни койиб кетди:

— Айланай болам, тўкмасдан егин. Қўлингни мана бундай қилиб, чимчиб олгин!

Кампирнинг пичинги билинар-билинемас ўтиб кетди.

Ошдан сўнг, кампир лаганни кўтариб ошхонага кетди. Саодат ўрнидан қўзғалиб кетмоқчи бўлди. Кечқурун паркка бориш тўғрисида қатъий ваъдасини олдим. Ҳовлидан бирга чиқиб кетиш унга ҳам, менга ҳам бир оз ўнғайсиз эди. Шунинг учун трамвай останковасида учрашмоқчи бўлдик.

* * *

Саодат билан кўпинча бирга юрамиз. Ҳатто бир ойнинг ичида икки марта бирга паркка борувимиз ҳамма учун ҳам масаланинг очилиб қолишига сабаб бўлган эди. Саодатнинг ўртоқлари бир-икки марта унга тегажаклик қилиб кўрган бўлсалар ҳам, бу иш уларнинг олдида ҳам оддий саналиб, ҳеч ким бу тўғрида гапирмайдиган бўлиб қолган эди. Бизнинг кўпинча бирга юрувимиз Саодатнинг отасига ҳам эшитилибди. У акам билан учрашиб: «Энди бўлар ишнинг бўлгани яхши, қиз боланинг тупроғи жуда енгил бўлади. Жўравой бу йил ўқишдан қола қолиб, тўйни қилиб кетгани маъқул бўлар эди, «тўй қачон» деб сўрайверганларидан жуда зерикдим»,— деган эмиш. Акам: «Ҳа, хўп, гаплашиб кўрарман»,— деб жавоб берибди. Мен ўқишим тамом бўлмагунча тўйни қилмаслигимни бир талай узрлар билан айтиб, тушунтириб қўйишни сўрадим.

Бир кун Саодат менга келиб:

— Жўра ака, дадам сизга салом айтиб юбордилар. Дам олиш куни кечқурун бир-иккига ўртоқларингиз билан бизникига борар эмишсиз, мендан бошқа дастёрлари бўлмагани учун мен ўзим шўрлик хабар қилиб юрибман,— деди.

— Ҳа-ҳа,— деб кулдим,— тўйдан илгари чалларни ер эканмиз-да.

— Ҳеч ҳазилкашлигингизни қўймадингиз-да, сизга бир-гапни айтишу қочиш.

Ваъда қилинган куни техникум мудирини Обид ўртоғимни олиб бордим. Қуюқ-сууюқ зиёфат жуда яхши бўлди. Лекин Саодат ошхонадан чиқмас эди. Поччам, яъни Саодатнинг дадаси ўзи хизмат қилиб турар эди. Поччам, бу гал жуда ҳам ечилиб кетиб, аммамни чақириб қолди:

— Саодат! Саодат! Бу ёққа қара, мулла Обиддан қочмай қўя қол. Қизимизнинг домласидан ҳам қочасанми? Саодатингни ҳам чақир, ўзининг кунда кўриб юрган домласи-да! Уйда сенлар туриб, мен хизмат қилиб юрайми! Жўравой бўлса — ўзимизники.

Обид ҳазиллашиб қўйди:

— Умар ака, бундай, кампир билан бирга боғларга томошага ҳам тушмайсиз!

Кулишдик.

— Эй ука,— деди поччам,— энди бизларнинг вақтимиз ўтиб қолди. Мана, сизлар юрсангиз ярашади.

Дадасининг бу ҳиммати Саодатнинг кутганидай бўлса керак, шу гапдан кейин баъзи нарсаларни даҳлизга олиб келиб, ярим кўринишлар билан хизмат қилиб турди. Мен бўлсам, мумкин қадар эшик томонга қарамасликка ҳаракат қилар эдим. Сипоҳгарчиликни қўлдан бермас эдим. Анчагина у ёқ-бу ёқдан сўзлашиб ўтирдик.

Кетар олдимизда Ленинградга юборилган тагдўзи дўппининг иккинчи нусхаси аммам томонидан менга кийгизилиб юборилган эди.

* * *

Шундай ширин турмуш жуда тез ўтиб бормоқда. Яқинда Ленинградга қайтиб кетаман. Саодат билан ўтказилган соатларнинг қандай тез ўтиб кетганлигини билмайман. Менинг кетишга тайёрлана бошлаганлигимни кўрган Саодат:

— Кетманг ё мени ҳам ола кетинг,— деди.

Кетадиган кунларим жуда ҳам аниқланиб қолди. Августнинг ўн бешларида йўлга тушаман. Шунинг учун эртага Саодат билан сўнгги марта томоша қилмоқчимиз. Ҳам ўша ерда мен унинг чинакам ваъдасини олмоқчи бўламан. Абдуганидан Саодатга чумчуқ тилидай хат юбориб, «хўп», деган жавобни олдим. Эртасига кеч билан бизнинг ҳовлига келди. Кампир озгина овқат қилиб қўйган эди. Бизнинг ўзимизга айрим сузиб берди. Овқатдан кейин секин-аста Саодатнинг ёнига ўтдим. Қўлини кафтларим орасига олиб сиқдим, кўзларига термилдим-да:

— Жоним Саодат,— дедим,— бугун-эрта мен Ленинградга қайтиб кетаман. Сен ҳам ўқишингга кирасан, шунинг учун сени чақиртирган эдим. Сен билан бизнинг турмушимиз тўғрисида очиқ фикрингни эшитмоқчиман.

— Қанақа турмуш? Нима демоқчи бўласиз?

— Ке қўй, ўзингни соддаликка солма, биласанки, мен сени яхши кўраман, биламанки, сен ҳам мени яхши кўрасан.

— Буни сизга ким айтди?..

— Ҳа, майли, қани жавоб бер-чи, турмушимиз тўғрисида сенинг қандай фикрларинг бор?

— Ленинградда ҳам педтехникум борми?

— Бор...

— Мен борсам олармикин?

— Олмайди, русчани билмайсан.

— Ургатмайсизми?

— Сенга бир нима ўргатиб бўладими?..

— Ҳарбий одам бунақанги гап қилмайди, ундан кўра сиз менга команда беринг!

— Хўп, яхши, команда бераман. Ҳозир бўл! Икки йилдан кейин тўйимиз бўлади. Мен ўқишимни битириб келаман. Сен ҳам ўқишингни битириб қўйишга мажбурсан. Порлоқ турмуш учун, чин ҳаёт учун, яхши фарзандларнинг ота-онаси бўлиш учун илгарига қараб шагом марш!

Саодат бу гапдан, кампирнинг эшитиб қолишидан уялишни ҳам эсидан чиқариб, ўзини тўхтатолмасдан шарақлаб кулиб юборди... Суҳбатимизнинг бу томони жиддий борди. Саодат бир нуқтада туриб олиб, Едгорнинг онаси ким эканлигини билгиси, шу тўғридаги ҳикоянинг нима бўлганлигини эшитгиси келар эди. Мен унга Едгорнинг бутун ҳикояларини тўйдан кейин айтишга ваъда бердим.

Ваъдамиз бир ерга қарор топди. Мен энг яхши доктор бўлиб келишни, у энг яхши педагог бўлишни ваъдалашдик.

* * *

Ленинградда яна икки йил қолдим. Йил ўртасидаги отпусқада Тошкентга келишни ўзимга маъқул кўрмадим, айниқса, охириги йилги ўқишлар жуда оғирлашиб кетган. «Икки қуённи қувлаган бирисини ҳам тутолмас» дегандек, шу қимматли вақтлардан озгина — бир қисмини бўлса ҳам муҳаббат можароларига сарф қилсам, дарсга ҳалал етиши мумкин эди. Саодат билан бўлса ваъдалашиб қўйганмиз, бу тўғрида ҳеч қандай ташвиш тортмасам ҳам бўлади.

Шундай бўлишига қарамасдан, у менга ёзиб туради, мен унга ора-сира жавоб бериб тураман. Шунинг сингари оила билан бўладиган хат борди-келдиси ҳам ўрта даражада: «соғиндик», дейдилар, «ўғлинг айниқса ичикмакда», дейдилар, кампир, «касалман», дейди, шунга ўхшаган гаплар...

Сўнгги йилнинг имтиҳонига жуда қизгин тайёргарлик бормоқда. Ишимизнинг кўп қисми амалий тажриба устида бўлгани учун, кўпроқ вақт клиникаларда

Ўтади. Мен ички касалликлар врачлари бўлишни ҳавас қилганим учун кўпроқ ички касаллар билан қизиқман.

Имтиҳон вақти етди. Деярли кўп дарслардан профессорлар билимимни яхши топдилар. Академиядаги бошлиқларнинг маслаҳатича, мен ўзимнинг диплом ишимни бажариш учун яна бир йил Ленинградда қолишим керак. Лекин мен диплом ишини Тошкентда ёқлашни сўрамоқчиман. Бу тарафи ихтиёрий бўлгани учун, ижозат бердилар. Керакли ҳужжатларимни олиб, муаллимларим, профессорлар ва ўртоқларим билан хайрлашиб Ҳарбий комиссариатдан ўқитимни Тошкентга кўчиртирдим. Шу билан тўрт йил мени қучоғида сақлаган, тарбиялаган, оддий қизил аскардан олий маълумотли Ҳарбий доктор тайёрлаб чиқарган ҳурматли шаҳар — Ленинград билан хайрлашдим.

Ғоят шодман, ғоят қувноқман. Йўл-йўлакай шу маҳалгача ўтган, айниқса, сўнгги олти-етти йиллик умримнинг яқунларини мулоҳаза қилиб кўраман.

Тошкентга яқинлашган сари юрагим уради. Ҳар галги одатча қачон боришим тўғрисида ҳовлидагиларга телеграмма берган эмасман. Фақат менинг қачон кириб боришимни Саодатгина билади.

Поезд секин-аста тийганиб келиб Тошкент вокзалида тўхтади. Плашимни билагимга солиб, қўлимга чамадонимни ушлаб, вагон деразасидан платформага қарайман. Кишилар, хотинлар, болалар — кутиб олувчилар вагон бўйлаб чопадилар.

Деразалардан қараб, аллакимларнинг исmlарини қичқириб чақирадилар. Шулар ичида Саодатни қидираман. Ана у!.. Юрак уришлари билан зориқиб-зориқиб кутганим — Саодат! У аллакимнидир қидириб юради. Визнинг вагон деразаси ёнига келганида, ойнани чертдим. У аланглаб юқорига қаради:

— Жўра ака! — Югуриб эшикка кела бошлади. Мен ҳам купедан чиқиб, йўлакка юрдим. У аллақачон тамбурга етиб қолган эди.

У ҳеч қандай тортиниб ҳам турмади. Кела солиб менга отилди...

Гўё бизнинг ҳар икковимиз Ленинграддан бирга келгандай, бизнинг уйга эшикдан кириб бордик.

Менинг кириб келувим ҳар икки уйда ҳам, яъни бизнинг уйда ҳам, Саодатларнинг уйида ҳам жуда катта қувончларга сабаб бўлди. Уқишим тамом бўлган

нинг билган онам терисига сиғмай севинар эди. Йиллар бўйи хаёлдан ҳақиқатга ўтмай юрган «кенжатоё келин» умиди ортиқ қўлга кирган эди. Ҳар икки уйда ҳам тўй тараддуди учун жаҳди-жад билан тайёргарлик бораётгани қулоғимга етиб турар эди. Яна галга солишга қўлимда ҳеч қандай вазу қорсон бўлмагани учун, мен ҳам бу ишга ўз розилигимни берган эдим.

Олти ёшни тўлдириб, еттинчи ёшдан икки-уч ойни яшаб қўйган Ёдгорнинг анчагина эси кириб қолган. Унга кимдир тушунтирибди. У келиб менинг тиззаларимни қучоқлайди-да:

— Дада, менга оппоқ ойи олиб берасиз-а? — дейди. Мен унинг бу гапидан ўксиб кетаман. «Бечора Ёдгор, — дейман, — қачон бўлса ҳам мен сенинг ҳақиқий отанг эмаслигимни, сен қандайдир бевафо, бироқ гўзал бир хотиннинг ташландиқ ва қандайдир бағри қаттиқ, мен танимаган, саёқ йигитнинг кўзи кўрмаган фарзанди эканингни билиб қолсанг...» дейман, яна ўзимни юпатаман, ўзимга қаттиқ ишонч бераман. «Йўқ, Ёдгор — бу мутлақо менинг ўғлим, у Саодатнинг ҳам биринчи боласи», дейман, уни гапга сола бошлайман:

— Сенга тагин қанақа ойи олиб бераман, ўғлим, катта оймлар-чи, у сенга ҳам ойи бўлади, менга ҳам. Абдуғани аканга ҳам, Қумри опанга ҳам бўлади. Тагин кимни олиб бераман?

У яна суйканиб келади, эркаланиб:

— Ҳа, олинг-а у киши бувим бўладилар-ку, менга Саодат опамларни олиб берасиз! Мен у кишини оппоқ ойм қилиб оламан ўзим...

— Оббо жинни-е, буни сенга ким айтди? Хўп-кўп, олиб бераман, — деб кулиб қўяман.

Муҳаббат қучоғидай иссиқ ёз, шарошлар бахт чеҳрасидай хол отган, қизилуруғ қовунлар ишқдай ширин. Июль ойининг қизгин кунларидан бирида Саодат билан икков етаклашиб ЗАГСга бордик. Бу менинг ЗАГСга иккинчи борувим... Менга бу ердаги кўп нарсалар, ҳатто умрнинг айрим қондаси, хунук қисми ҳам таниш. Худди кечагина шу ерга келгандай сезинаман. Тагин бу галги келувим, ўша биринчининг ўзи бўлмасин деб, секин ёнимга қараб қўяман. Йўқ, бу — менинг Саодатим! Вафоли Саодатим! Мен у билан умрли бахтнинг аҳди учун келганман.

Турмушда ҳар нарсанинг тарозудай икки палласи бўлади дейдилар; ширинликнинг аччиғи, қоронғилик

нинг нури, кечанинг кундузи, тиканнинг гули бўлади. Ёшлик гурури билан қилинган бир талоқнинг жабрини тортиб келдим. Аччиқлиги билан ўртандим. Қоронғилиги билан тентирадим. Кечаси билан зулматда қолдим. Тикани билан алам тортдим. Энди буларнинг ҳаммасига ниҳоят.

Энди мен билан Саодат учун бахт даричасидай очилган қалин муқовали ЗАГС дафтари бошида кулган юзлар билан турмоқдамиз. Узун ва ойдин умр йўли. Бу йўл нурларга тўлган, ширинликларга мўл, муттасил кундуз, гуллар тўшалган йўл.

Менинг бу бир нафас хаёлга чўмувим Саодатни шубҳалантирдими, билмадим. Қўлимни маҳкам сиқиб қўйди-да:

— Менинг фамилиям нима бўлади? Жавоб берсангиз-чи, кутиб қолдилар...— деди. «Ялт» этиб, унинг ишқ ва муҳаббат тўла кўзларига қарадим. Бутун кечмиш хаёлларим бўронга йўлиққан тутундай тўзғиб кетди:

— Ихтиёр сенда, хоҳласанг менинг фамилиямни ёздиршинг мумкин.

ЗАГСдан чиқиб, кийим-бош магазинга қараб кетдик...

Ҳарбий комиссариат мени узоқ чегара районига юборди. Мен бу ерда чегара соқчи отрядларининг доктори бўлиб тайинланган эдим.

Уйланганимдан кейин Саодат билан уйда бўлишим уч-тўрт ойдан нарига ўтмади. Саодатнинг яна бир йиллик ўқиши бор. Шунинг учун мен уни ўзим билан бирга ўлиб келишга андиша қилдим.

Умримнинг анчагина қисми ҳарбий ишларда ўтгани учун мен бу ерда ҳеч қандай қийинчилик тортмаман. Лекин соғинув ўз ҳукмини ўтказиб туради. Уйланмасдан илгари бу ҳисни ўзимда тажриба қилиб кўрмаган эдим. Узун кечалар юлдузли осмонга қарайман. Жимирлаб оқиб турган Амударёнинг майда тўлқинларида ой нурининг эрмак бўлганини кўраман. Дарё каби кенг қучоқ очиб, тўлқинли бағримда Саодатни кўргим келади. Яланг қирларга чиқаман, кўз ўнгимда улуғ чегара. Бу томонда бахт-саодат, кишиликнинг асл маскани бўлган улуғ социалистик Ватан. Иккинчи тарафда маишат — қора қумғоннинг тутуни қора умрларнинг зулмат осмонига тутушиб ётади. Беш-ўнта феодалнинг темир тирноғида эзилиб ётган ғариблар эли, мазлум Шарқнинг кичкина бир бўлаги

бўлган мамлакат. Шўрликларнинг аҳволига ўксиб қўяман!

Бечоралар, «чегара» сўзининг ер китобидан ўчириб ташланишига узоқ вақт қолган эмас. Сизни ҳам яқинда порлоқ тонг кутади, сиз ҳам тездан ўз кўжаларингизни янчиб ташлайсиз, биздай бахтиёр бир ҳаётга эришасиз...

Осмонда шимолдан жанубга қараб Сомон йўли бўйлаб турналар, ғозлар карвони учиб ўтади. Гўё улар менинг бу орзуларимнинг тездан рўёбга чиқишига башорат бергандай, «хақ-хақ» деб ўтадилар...

Яна ўз уйимга қайтиб кираман. Саодатдан келган хатларни бир неча марта ўқиб кўрган бўлишимга қарамай, яна қайтадан ўқиб чиқаман. Хатлар Саодатланиб, мен билан сўзлашгандай бўладилар, секин ўпиб қўяман.

Бизнинг чегара соқчилигидаги йигитларнинг ҳаммаси ҳам тоғни урса толқон қиладиган азамат, соғлом йигитлар, борганимга икки-уч ой бўлишига қарамасдан, буларнинг ичида бирорта жиддий касал учрата олганим йўқ. Ошиб боргани тумов ёки офтоб уриш. Ҳарбий поликлиникада иш оз бўлгани учун начальникларнинг ижозати билан граждандар поликлиникасида ҳам ишлайман. Кўп умрим теварак-атрофдан келадиган колхозчилар ҳам шаҳар граждандарига ёрдам беришдан иборат. Айниқса, граждандар ўртасида номим яхшиликка ёйилган. Менинг ерлик тилни билишим, уларнинг дардларига дармонлардан биттаси бўлиб ҳисобланади.

Граждандар ўртасида бўлганидек, маҳаллий ташкилотлар ўртасида ҳам дурустгина обрўйим бор. Ўзимга яраша ошна-ўртоқлар, ёр-дўстлар топганман. Дам олиш кунлари улар билан биргаликда бир-биримизга борди-келди қиламиз, хушчақчақлик билан умр ўтказамиз.

Кунлардан бир кун шу ўртоқларимдан бириси — районимизда масъул хизматлардан биттасини ёғаллаб турган бир йигит — мени шахсан уйига таклиф қилди.

— Ўртоқ доктор, — деди, — бир неча вақтдан буён тузалмаётган бир беморим бор, кўп докторларга кўрсатдим, ҳар қайсиси ҳар хил фикр беради, лекин бирортасидан ҳам шифо топгани маълум эмас. Ростини айтсам, бемор — ўзимнинг хотиним. Сиздан илтимосим: бир бориб кўрсангиз.

Бу йигит кўринишда мендан бир-икки ёш катта, кўнглида кири йўқ, жуда хушчақчақ бир киши эди. Айниқса, райондан орттирган ўртоқларим ичида мен ҳам унга, у ҳам менга кўнглимизни жуда яқин тутар эдик. Сўзини қайтармасдан, ваъдалашган куни уйига бордим. Меҳмонхонасида бир оз сўзлашиб ўтирганда сўнг мени ётоқ уйига олиб кирди. Уйнинг тўрида пўлат каравотда кўзини шифтга тикиб бир ёш хотин — бемор ётар эди. У мени кўриши билан ўрнидан қўзғалиб, каравотдан тушмоқчи бўлди. Мен унга озор бермаслиг учун қўзғалмаслигини тақлиф қилдим. Хотин бир оз озиб, ранги сарғайинқираган бўлишига қарамай, юзларида ўткир ҳуснинг излари барқ уриб, кўришиб турар эди. Ёши йигирма тўрт-йигирма бешларга кирган бир жувон. Мен уни докторларга хос бир эзмалик билан диққат қилиб текшириб кўрдим. Билмадим, бошқа докторлар қандай ҳукмга келган эканлар, менимча, хотинда ўткир асабийликдан бошқа ҳеч қандай жиддий касаллик кўринмас эди. Мен буни ўртоғимга айтдим. Ҳам хотинни саёҳатга юборишни маслаҳат бердим. Сўз ораси болалари бор-йўқлигидан, оилавий турмушларидан сўрадим. У бир хўрсиниб олди-да:

— Боламиз йўқ. Ростини айтсам, бу кишининг касаллари ҳам қисман шу боласизликдан, — деди. Мен уйланганларига қанча вақт бўлганини, болалари бўлса ҳам турмаганми ёки ҳеч болалари бўлмаганми — ҳаммасини айлантириб сўрай бошладим (чунки докторларга баъзан шундай, турмушдаги майда фактлар кўп нарсаларни билишга ёрдам беради). Менинг саволларимдан зерикдими ёки эзилдими:

— Ўртоқ доктор, — деди дўстим, — ҳаммасини билгингиз келадими? Хўп, айтиб берганим бўлсин. Сиз шу ерда бир нафас ўтириб туринг...

Нариги уйдан бир стул келтириб, беморнинг бош томонида мен, оёқ тарафида эри ўтирди. У ҳикоясини сўзлай бошлади:

— Ўртоқ доктор, мен сизга айтсам, бунинг касали бола вазидан. Баъзи-баъзида мен ҳам ўйлаб кетиб, касал бўлгудай бўлиб қоламану нима қилсангиз ҳамки, бир тарафи эркакчилик, иккинчи тарафи, иш билан овуниб, кўпда эсимга олмайман.

Ўртоғим сўзини бўлиб хотинига қаради:

— Айтаверайми, Меҳрихон?

Хотин уялгандай бўлиб, юзини терс ўгирди-да:

— Ўзингизга синашта ўртоғингиз бўлсалар, у қи-

шидан сир яшириб ўтирасизми, бир бошлаган гапий ўлда-жўлда қўймай айтаверинг энди.

Ўртоғим яна хўрсиниб қўйди:

— Шундай қилиб десангиз, ўртоқ доктор, мен буңдан олти-етти йил бурун қип-қизил чапани йигит эдим (хотинини кўрсатиб), бу бўлса паранжидаги оддий бир ўзбек қизи эди.

Мана энди ўзингиз кўриб турибсиз, биласиз: мен САКУга кириб ўқидим, партияга ўтдим, масалага бошқача қарайдиган бўлдим. Ҳикоямизнинг бош йилларидаги оддий чапани эмасман. Менинг ҳозирги ҳикоямга бу кунги одамшаванда, маданийлигимнинг алоқаси йўқ. Бу ҳам ўқиб, туппа-тузук активистка бўлди. Мана, беш йилдан буён бир-биримизни севиб, кўрмасак соғинишиб, меҳрибончилик билан умр ўтказамиз. Партия мени шу районга тайин қилди. Икки йилдан бери шу ерда ишламоқдаман. Албатта, бу гапларнинг сизга қизиғи йўқ. Гапнинг қизиғи мана қаерда, қулоқ солинг, ўртоқ доктор!

Бизнинг уйланишимизнинг тарихи жуда ҳам қизиқ. Ҳалиги айтганимдек, мен оддий бир чапани эдим. Бу бир мусулмоннинг ифбат пардадаги қизи эди. Нима қилай, йигитлик ғурури дейсизми, ёшлик дейсизми, биз бир-биримизни севишдик — бу мендан бошқага тегмайдиган, мен бошқани олмайдиган бўлдим. Лекин бунинг отаси менга беришга розилик бермас эди. Шундай бўлса ҳам, ишқ дегандай бир-биримиздан ажралмас эдик. Бирмунча вақт яширин юрдик. Биласизки, ўртоқ доктор, мен дунё кўрмаган чапани йигит бўлганимдан кейин, бу паранжи ичидаги ҳуркович қўндек, ота-боболарча айтганда, «қоғоздаги қантдек қиз» бўлгандан кейин, нима қилишимизни билмай қолдик. Бу сирни икковимиз ва бунинг онаси билди. Нима қилиш керак, бу сир битта-яримтага ошқора бўлиб қолса, бунинг отасига бош кўтариб юриш ўлим билан барабар эди. Бизга, ҳам айниқса бунга жуда зўр иснод бўлар эди. Биз ҳар уч гўл кишилар мумкин қадар сирни яшириб, ой-кунини кутишдан бошқа чора топа олмас эдик.

Вой ўртоғ-эй, ўша кезларда мен билан Меҳрининг тортган жабру жафоларимизни қўяверинг. Ҳаммага шумшук кўрингандай. Ҳамма мени жинсиётчи деб бармоқ ўқталиб кўрсатаётгандай сезинаман. Шахтимдан тушганман, Бўшашиб қолганман. Айниқса, Меҳрининг онаси менга кўз очирмайди, «Йигит ўлгур, жувонмарг,

қизимнинг номини бир пул қилдинг», деб қарғайди. Бироқ бу қарғашлар фойда бермас эди. Ё менга Меҳрини беришлари, ёки болани йўқотишлари керак эди. Отаси бу сирлардан хабарсиз бўлгани учун отасининг қилган қийин-қистовларига қулоқ солмас, сўзида туриб олган эди. Сўнгги икки-уч ой ичида, мана ўзининг юзи кўзи, уйдан қатлаб кўчага чиққани йўқ. Узоқ куттилган «меҳмон» туғилишига бир неча кун қолганда Меҳрини «далага, холасиникига кетди», деган баҳона билан отасининг кўзидан бир овлоққа яширдик. У ерда бола туғилди. Икки-уч кундан сўнг Меҳри саломатланди. Энди бўлса қандай қилиб бўлса ҳам болани йўқотиш — ҳаммамизнинг фикримиз бўлиб қолган эди.

Ҳикоя чуқурлашган сари бир қоронғиликдан нурга, шубҳадан яқинга бораётган кишилардай кўзимнинг қорачиқлари кенгаймоқда, баданим аллақандай қўрқинчли учрашувдан дарак бергандай жимирлашмоқда эди. Хотин бўлса кўзини яшириб, «пиқ-пиқ» йиғламоқда эди. Ўртоғим ҳаяжонланган... Бир неча секунд оралиқни жимжитлик босди. Гўё пашша учса, унинг қанотидан чиққан овоз жимжитликни бувар эди. Ўртоғим хотинига бир қараб қўйди. Узини тўхтатиб олиб, яна сўзида давом қилди:

— Шундай қилиб, ўртоқ доктор, оғайни, мен сизга айтсам, болани нобуд қилишга ҳеч қайсимизнинг кўвимиз қиймади. Оппоққина лўмбиллаган ўғилгина бола эди. Минг томонни ўйлаб ҳийла ва чора ахтарар эдик. Бирорта бефарзанд одамга бериб юборайлик десақ, сир очилиб қолишидан қўрқар эдик. Ҳали ҳам маслаҳат Меҳрининг ўзидан чиқди. У менинг паспортимни сўраб олди, кўчага чиқиб кетди. Билмадим, болани нима қилди? Эртасига хабар олай деб учрашганимда бола йўқ. Ҳеч нима кўрмагандай. Менга муомалалари совуқ. Меҳри менга паспортимни қайтиб берди. Паспорт ичида ЗАГСдан олинган, менинг номимга ёзилган талоқ хатининг копияси ётар эди. Жуда ҳайронликда қолдим. Биз илгари у билан никоҳдан ўтмаган эдик. Хўш, талоқ хати қаердан пайдо бўлди?..

Тапнинг қисқаси, бола нима бўлганини ҳали ҳам менга айтган эмас, ўртоқ доктор. Мана шу талоқ хатини ҳали ҳам сақлаб юраман.

У қўйин чўнтагидан паспортини олди. Паспорт ичидан тарихий талоқ хатини олиб менга узатди. Қўлларим қалтирар эди. Кўз олдимни йиллар бўйи тўсиб ётган қоронғи туман секин-аста тарқалгандай бўлар

эди. Ағрайиб қолган эдим. Бу — ўша мен қўл қўйиб олган ва мени қўлга туширган талоқ хати эди. Йигитлик заптани йиғиб олишдан ожиз эдим. Менинг бунча ўзгариб кетувиждан шубҳаланган ўртоғим тўхталиб, менга ҳайронлик билан термилар эди.

Меҳрихонга қарадим. Бу — ўша алдамчи, бебафо кўзлар, бу — ўша бир кулгиси билан маचित тарновидан мусичаларни чўчитиб учирган ёқут лаблар...

Меҳрихон йиғидан бўртиниб кетган кўзини ипак дастрўмолчаси билан артиб олди. Уйнинг ичига сувга ивигилган қалампирмунчоқ ҳиди бурқиб кетди. Мен ўзимни бундан етти йил илгари боғ мачитида деб ҳис қилар эдим. Ниҳоят, ўзимни қўлга олдим.

Ўртоғим менинг тинчланганимни кўриб, хотинини қистай бошлади:

— Меҳрихон, ҳой Меҳрихон! Кел, қўй энди, соғ-саломат бўлса ўйнаб-кулиб катта бўлиб қолгандир, ўлиб кетган бўлса, айб эски турмушнинг кишиларга кафан бичишида. Мана бу ўртоғим доктор — ўзимизнинг ҳамшаҳар. Бу кишининг феъл-атвори менга жуда ёқиб тушди. Жуда улфат йигит экан. Сен ўша етти йил ичингда сақлаб яшириб келган сирингни шу бугун очиб бер. Шу билан бу ҳикояга гўр қазийлик-да, юрагимиздан сидириб ташлайлик. Сен ҳам ўзингни диққат қилиб касал бўлиб юрма, мен ҳам сени кўриб ич-эгимни еб юрмайин. Қани, қолганини ўзинг айтиб бер, болани нима қилгансан?

Оғир бир жимжитликнинг вазмин қўллари ҳар учовимизнинг елкамиздан босиб тургандай эди. Гўё қоронғи кечалар занжир ҳалқаларидай бир-бировига тутшиб кетган, гўё улуғ бир тилсимот сандигининг қулфига бир калитнинг тушишини кутгандай ҳар учовимиз шу мубҳамликда, жаранглаган овоз кутар эдик, мени эса умри етти йил, лекин мазмуни етмиш йилларга тенг бир ҳиссиёт чулғаб олган эди. Мени ўч билан шафқат, ғазаб билан марҳаматнинг кураши ўз комига тортган эди.

...Ана Ёдгор, ҳалигина эмган она сутининг лаззатини тамшаниб, менинг қўлимда ухламоқда...

...Ана Ёдгор, менинг юлдузли шапкамни кийиб ўйнамоқда.

...Ана Ёдгор, «менга оппоқ ойи олиб беринг», деб қистамоқда.

...Ана Ёдгор...

Энди Ёдгор йўқ. Ёдгор — у, бировнинг ўғли.

Эй ишқ, мунча ҳам қудратлисан!

Хотин кўзларини очди. Титраган қўллари билан каравот қирғоқларини ушлади-да, қадрини ростлади.

Титроқ ва ҳаяжонли овоз билан:

— Айтайми? Айтайми? Мен бир ўғил ва бир йигитнинг қонига жавобгарман!— деди.

У ярим телба эди. Ҳиссиёт агар муҳит бўлса, у шу муҳитнинг тўлқинига асир бўлган бир чўлоқ чумоли...

Менда шафқат — ўчни енгди, меҳр — ғазабни, гўё сўқир пахса деворлардан шафтолилар мўралаган узун ва жимжит боғ кўчанинг ялла бедард чапаниси эдим. Ўрнимдан қўзғалдим: Меҳрихоннинг иккала қўлини ушладим. Бутун кучимни икки кўзимга йиғдим-да, унинг бевафо, бироқ ғамгин, шўх, лекин маъюс кўзларига тикилдим:

— Вировга ҳеч холис хизмат қилиб ўрганганмисиз?

Меҳрихон менга жуда қаттиқ термилди. Андиша оёқ ости бўлди, ору номус бир пул!

— Уша сизмисиз? Тўғри, сизсиз...

У мени маҳкам қучоқлади ва ҳушидан кетди...

* * *

Ҳозир мен Тошкентдаман. Ёдгор ўз ёнимда, баъзан Меҳрихонлар оиласига ҳам бориб-келиб туради.